

Evropská unie
Evropský sociální fond
Operační program Zaměstnanost

Úřad pro mezinárodněprávní
ochranu dětí

Strategie participace dítěte v agendách Úřadu pro mezinárodněprávní ochranu dětí

Zpracovala: Michaela Trávníčková

Tento dokument byl vydán v rámci realizace projektu s názvem Práva a participace dítěte v agendách Úřadu pro mezinárodněprávní ochranu dětí, reg. číslo: CZ.03.2.63/0.0/0.0/15_017/0003544, který je spolufinancován z prostředků Evropského sociálního fondu prostřednictvím Operačního programu Zaměstnanost a státního rozpočtu.

Obsah

1. Participace dětí jako nová hodnota ÚMPOD	3
2. Aktuální participační praxe případů oddělení právní pomoci.....	6
2.1 Informování dětí.....	6
Webové stránky	7
Dopis dítěti.....	7
Informování osobně, online nebo telefonicky	12
2.2 Zjišťování názoru, přání a prožívání dítěte	13
Příprava na rozhovor s dítětem.....	13
Rozhovor s dítětem.....	14
Výstupy rozhovoru a zpráva o názoru a prožívání dítěte.....	21
Rozdíl mezi názorem dítěte a zhodnocením potřeb dítěte.....	21
2.3 Participace v případě opatrovnictví dítěte a slyšení dítěte u soudu	23
2.4 Zapojení dětí do mediace a případové konference	24
Průběh zapojení dítěte do mediace nebo případové konference.....	25
2.5 Věk zapojených dětí	27
Věk informovaných dětí	27
Věk zapojovaných dětí.....	28
2.6 Přenos participace na partnery ÚMPOD	29
3. Aktuální participační praxe případů mezinárodního osvojení	30
3.1 Informování a práce s dítětem před příjezdem žadatelů.....	31
Názor dítěte na mezinárodní osvojení.....	31
Příprava dítěte na příjezd žadatelů	33
3.2 Zapojení dítěte v průběhu seznamování se s žadatelem.....	36
3.3 Informování a příprava dítěte na přemístění	39
3.4 Informování dítěte o jeho původu.....	42
4. Výhledy do budoucna.....	49

1. Participace dětí jako nová hodnota ÚMPOD

Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí (dále jen „ÚMPOD“) datuje svou činnost od roku 2000. Jedná se o správní úřad s celostátní působností, jenž je podřízen Ministerstvu práce a sociálních věcí. Jde o orgán sociálně-právní ochrany dětí a zároveň tzv. ústřední orgán podle nařízení Evropské unie a celé řady mezinárodních smluv. Mezi hlavní úkoly ÚMPOD patří **zejména** zajistit klientům pomoc při:

- vymáhání výživného ze zahraničí a do zahraničí,
- řešení tzv. mezinárodních rodičovských únosů dětí,
- řešení ustanovení péče dítěti, jehož rodiče se rozchází/rozvádí,
- zajištění práva styku dítěte s rodičem, s nímž nežije,
- realizaci mezinárodního osvojení dětí.

Praxe ÚMPOD je opravdu bohatá, pro představu se jedná o více než 7.000 aktivních případů v každém roce, přičemž hlavním cílem činnosti ÚMPOD je naplnění práv a ideálně i potřeb dětí, které se v rámci své rodiny pohybují v mezinárodních vodách. Většina případů se týká vymáhání výživného, nicméně právní pomoc v případech mezinárodních únosů, úpravy péče o dítě či kontaktu dítěte s rodičem a mezinárodní adopce zabírají pracovníkům ÚMPOD velkou část jejich pracovní doby, jelikož se jedná o případy časově i lidsky náročné.

Hlavním úkolem je zabezpečit práva a potřeby dětí, jejichž rodiny nebo rodinná situace přesáhla hranice České republiky. Je třeba si přiznat, že až do nedávné doby k tomuto úkolu ÚMPOD přistupoval sice s ohledem na nejlepší zájem dítěte, který s nasazením obhajoval, avšak zároveň pohledem dospělého, který dítě fakticky neznal. Aniž by tedy přihlédl (a tedy aktivně zjistil) k přání a názoru dítěte, aniž by dítěti umožnil se do celého procesu (který mu fakticky a někdy i zásadně ovlivňuje život) aktivně zapojit, nebo alespoň dítěti poskytl dostatek informací o tom, co se nyní děje, proč, jak to bude pokračovat, nač má právo a co ono samo může ve své situaci podniknout.

Ano, participační práva dětí, která nám ukládají Úmluva o právech dítěte¹ (především pak její článek 12), Listina základních práv a svobod Evropské unie² (článek 24) a navazující české normy, např. zákon o sociálně-právní ochraně dětí³ (dále jen „ZSPOD“) v § 8, nebyly až donedávna běžnou součástí praxe ÚMPOD (podobně jako bohužel chybí v praxi většiny institucí v České republice), a to přestože Úmluvu o právech dítěte náš stát ratifikoval už v roce 1991. Okrajově v některých případech participace dítěte na ÚMPOD proběhla, ale buď šlo o děti skoro dospělé, samostatně angažované, nebo případy extrémně vypjaté (např. v případech týraných dětí) či celkově náročné (např. osvojení do zahraničí dětí starších 8 let). Jednalo se však spíše

¹ Úmluva o právech dítěte (publikována v č. 104/1991 Sb.).

² Listina základních práv Evropské unie (2012/C 326/02). Dostupná z: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/?uri=CELEX%3A12012P%2FTXT>.

³ Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí.

o ojedinělou praxi a nelze hovořit o jakémkoli plošném pojetí. Nicméně – někde na pozadí myšlenka zrála.

V letech 2016 až 2020 ÚMPOD realizoval projekt s názvem „Práva a participace dítěte v agendách Úřadu pro mezinárodněprávní ochranu dětí.“ Jednalo se o projekt podpořený Evropskou unií,⁴ kterým se nastartovalo nové uvažování nad stávající praxí. Hledali jsme lepší řešení, které zahrnuje pohled, prožívání a práva dítěte. Pojmenovávali jsme ideální stav zapojeného dítěte, pilotně jsme ověřovali nové postupy, zvažovali reálné kapacity (časové, lidské, finanční), vytvářeli nové metodiky a upravovali standardy kvality. A především jsme díky tomuto projektu změnili chápání, kdo je klientem ÚMPOD. Nikoli pouze rodič, jak tomu bylo donedávna. Klientem je dítě a jeho rodič. Byl položen základní kámen, na němž se dalo stavět. Stavět „domy“, kam děti patří, kterým rozumí a v nichž mohou být spolutvůrci svého „domova“.

O tom, kam ÚMPOD za poslední 4 roky ve své praxi došel, je tento dokument. Popisuje novou strategii, která nastavila nové metodické postupy zahrnující participaci jako nedílnou součást uvažování nad každým případem. Neznamená to, že se jedná o postup ideální a nejlepší možný. Jde o postup reálný za daných podmínek. V některých případech jde o tzv. minimální standard participace, jinde je možné použít rozsáhlejší postupy zapojení dítěte. Po pilotním testování přichází doba používání stanovených postupů v reálné praxi.

Toto je úvodní kapitola publikace, která popisuje strategii participace dítěte v agendách ÚMPOD. Proto bude vhodné přesněji si vymežit pojem participace. Rádi bychom se zde vyhnuli teoretickému definování, kterým pracovníci ÚMPOD prošli v počátcích projektu a které je poněkud zdoluhavé. Proto zde uvádíme praktické pojetí toho, co pro ÚMPOD participace znamená a od čeho se odvíjí následující stránky.

Participace dětí je jedním z hlavních kritérií práce ÚMPOD s klientem. Znamená to, že děti jsou informovány o tom, co se děje, proč se to děje a co mohou v blízké i vzdálené době očekávat, případně jim je sděleno, jak bylo rozhodnuto. Ve vyšší úrovni participace jsou děti přímo zapojeny do hledání řešení jejich rodinné situace, a to buď zjišťováním jejich přání, prožívání a názoru, či přímým, anebo nepřímým zapojením do mediace, případové konference nebo jiných procesů.

Cílem participace není a nemá být psychoterapeutická pomoc dítěti ani dlouhodobé psychologické poradenství, provázení či práce s dítětem. Může však v případě potřeby zahrnovat nárazovou krizovou intervenci či jednorázové psychologické poradenství a samozřejmě poradenství v oblasti dalších služeb, které může dítě využít.

Jelikož praxe případů z oblasti právní pomoci a praxe případů z oblasti mezinárodního osvojení se výrazně liší, popisujeme v této publikaci tyto přístupy odděleně. Na obou přístupech jednotlivých oddělení ÚMPOD se aktivně a angažovaně podílejí nejen právníci, ale také psychologové a sociální pracovníci. Jedná se tak o multidisciplinární přístup, který pomáhá řešit jednotlivé

---

⁴ Evropský sociální fond – Operační program Zaměstnanost, registrační číslo CZ.03.2.63/0.0/0.0/15_017/0003544.

případy komplexně. Pod pojmem „pracovník“ je tak v této publikaci myšlen jeden z těchto odborníků. Zároveň je v publikaci používán pojem „dětský specialista“. Dětský specialista je pracovník s kompetencemi a dovednostmi zjišťovat názor, přání a prožívání dítěte, případně dítě přímo aktivně zapojit do všech procesů. Profesí je dětský specialista buď psycholog, nebo sociální pracovník.

2. Aktuální participační praxe případů oddělení právní pomoci

Oddělení právní pomoci se zabývá náročnou pomocí mezinárodním rodinám, které se rozpadají, či se již rozpadly. Zahrnuje případy řešení vymáhání výživného (ze zahraničí nebo do zahraničí), řešení mezinárodních rodičovských únosů dětí, stanovení, u kterého z rodičů bude dítě po rozchodu v péči a jak často se bude dítě stýkat s druhým rodičem, nebo např. řeší případy nezletilých dětí bez doprovodu či dětí umístěných mimo svou rodinu.

Často se jedná o spory, kde je dítě nejen uprostřed složitých procesů, ale také náročné životní změny a mnohdy nepříjemných a intenzivních hádek či emocí. Přestože prvním a preferovaným řešením je vždy smírná dohoda, velmi často jsou spor a vzájemné nepochopení natolik vygradovány, že o dítěti a jeho potřebách musí rozhodovat soud. To však předpokládá poměrně dlouhé časové období, kdy se dítě může nacházet i ve značně neutěšené situaci (bez kontaktu s jedním rodičem, v cizí zemi, uprostřed neustálého konfliktu a hádek rodičů, s nejistotou, kde a s kým bude, či „pouze“ s omezenými finančními zdroji na pokrytí jeho potřeb).

Proto jako minimální standard participace vnímáme informování dítěte. Teprve v případech, kde je to potřebné, účelné a zároveň z pohledu ÚMPOD efektivní a časově reálné, přichází na řadu zjišťování přání, prožívání a názoru dítěte, či úplné zapojení dítěte do realizovaných procesů.

2.1 Informování dětí

Informování dětí má tyto hlavní cíle:

- **orientovat dítě v situaci a v čase:** Děti jsou mnohdy v těžké a nepřehledné situaci, kdy jim každý rodič může sdělovat jiné informace, případně některý z rodičů může být zcela od dítěte oddělen. Někdy může být názor druhého rodiče i systematicky a naprosto znevažován. Zároveň hádky a konflikty rodičů mnohdy trvají po několik měsíců, někdy i let, což je příliš dlouhá doba naplněná negativními emocemi a nejrůznějšími drobnými konflikty. Dítě se tak může zcela ztrácet v tom, co se děje, co je vlastně cílem, co je podstatné a co nikoli, kdo důležitý je v jejich situaci angažován, případně kdo o celé situaci rozhoduje. Ne ve všech rodinách rodiče dítě fakticky informují o tom, co se děje a kdy – nemají na to kapacitu či objektivní pohled, proto informování z pozice neutrální autority může přinést potřebnou orientaci.
- **snížovat nejistotu dítěte:** Čím více informací má dítě o všem, co probíhá, tím spíše se může bránit nejistotě či nejasnému strachu z budoucnosti, případně představám, obavám a iluzím, které si některé děti vytváří. Prázdnotu mnohdy zaplavují mnohem horší scénáře, než jaké ve skutečnosti mohou hrozit.
- **aktivizovat dítě:** V případě, kdy dítě dostává relevantní a pro něj důležité informace nejen od rodičů, ale také od neutrální autority/úřadu, se může cítit dostatečně respektované a považované za důležitý článek celého řešení problému. Dítěti stoupá zdravá sebedůvěra. Zároveň teprve dostatek informací dítěti umožňuje nad celou situací uvažovat v kontextu, uvědomit si případné otázky a svá přání. Teprve když má dítě dostatek informací, má šanci

se dál zapojit – např. kontaktovat pracovníka, zeptat se na podrobnosti, aktivně sdělit své přání apod.

Způsobů, jak děti informovat, je celá řada. ÚMPOD nejvíce využívá webových stránek pro děti, individuálně vytvořeného dopisu zaslání konkrétnímu dítěti, osobní či online rozhovor či v menší frekvenci také telefonát a SMS zprávy. Pojďme se na jednotlivé formy podívat podrobněji.

Webové stránky

Nejvíce přístupným způsobem, jak děti informovat, jsou webové stránky. Zároveň jde o nejméně osobní a zacílený způsob, nicméně právě proto může být informačně bohatý. V rámci projektu vznikly webové stránky pro děti s adresou: kids.umpod.cz, které jsou primárně určeny dětem zhruba od 10 let věku a přizpůsobeny k prohlížení na chytrých telefonech. Jsou určeny jak dětem, které si aktivně informace vyhledávají, tak i těm, kterým je doporučil přímo pracovník ÚMPOD (např. v dopise).

Úkolem webu je dítě maximálně a zároveň přehledně informovat o tom:

- s jakými problémy jim může ÚMPOD pomoci (viz Obrázek č. 1),
- co může dítě čekat v případě řešení jednotlivých problémů ,
- co může očekávat, pokud jej čeká soud, mediace nebo rozhovor s psychologem ÚMPOD,
- jaká jsou jeho práva: jednotlivá práva dětí jsou uvedena u samostatných problémů a zároveň i jako celek v podobě obrázkové Úmluvy o právech dítěte vytvořené buď pro děti mladší, nebo pro náctileté,⁵ k dispozici jsou také videospoty o jednotlivých právech, které tvořily samy děti,
- jak dítě může ÚMPOD kontaktovat, kdo a kdy mu odpoví, jak to na ÚMPOD vypadá,
- jak si dítě může na ÚMPOD stěžovat, pokud se mu něco nelíbí.

Dopis dítěti

Přesněji zacíleným způsobem informování dítěte je dopis. Jedná se také o nejčastěji používaný způsob informování dítěte. Dopisem pro dítě však nemyslíme dlouhou změť malých písmenek tvořící složitý a těžko srozumitelný text na bílém papíře. Pro děti do 15 let pracovníci ÚMPOD připravují barevné listy, kde je jednoduchý text strukturován do grafických celků. Každý takový dopis obsahuje fotku pracovníka, který případ dítěte řeší, a přímý kontakt na něj spolu s vysvětlením, co je jeho úkolem, a povzbuzením, aby se na něj dítě neváhalo obrátit. Minimálně první dopis také obsahuje nejdůležitější práva dítěte, která se jej v dané situaci týkají. Dále dopisy obsahují především stručné vysvětlení, proč ÚMPOD s rodinou dítěte spolupracuje, co se

---

⁵ Získali jsme povolení pracovat s obrázkovou Úmluvou o právech dítěte vytvořenou skotskou organizací *Children's and young people's Commissioner Scotland*.

v minulosti podstatného stalo a co dítě může v nejbližší době očekávat. Na závěr je kromě pozdravu dítěti sděleno, kdy může očekávat další informace. Termín je vždy vztažen k obdobím nebo událostem, jež jsou pro dítě snadno zapamatovatelné, jako např. Vánoce, Velikonoce či prázdniny.

Obrázek č. 1 – Webové stránky kids.umpod.cz, problémy, které ÚMPOD pomáhá řešit

Některé dopisy mohou dítě připravovat na nadcházející události („Potkáš se s psychologem.“, „Bude probíhat soud.“) a popisují, co mohou děti v dané situaci čekat. Jiné dopisy informují o výsledku soudního řízení či dohody rodičů a vysvětlují, co to přímo pro dítě znamená (dopis může obsahovat např. i kalendář s přesným rozpisem, kdy dítě bude s tátou, či s mámou). V některých případech dopisem dítěti pracovník sděluje i to, že se v jeho situaci prozatím nic nezměnilo a jak bude práce ÚMPOD pokračovat.

U dětí starších 15 let může mít dopis již běžnou úřední podobu (hlavičkový papír), nicméně zvláště pokud jsou v rodině i mladší děti, je nadále používán graficky upravený text. I v případě typického úředního dopisu se však používá výraznější strukturování textu či kratší věty. Nejpodstatnější však je přizpůsobit použitý jazyk věku a rozumovým schopnostem dítěte tak, aby sdělení rozumělo.

Ahoj Bohdane,

Jmenuji se Kuba a pracuji jako právník na Úřadu pro mezinárodněprávní ochranu dětí (říkáme mu zkráceně ÚMPOD).

ÚMPOD pomáhá dětem, když si jejich rodiče neplní povinnosti starat se o děti a když zároveň jeden z nich žije v zahraničí. Takhle situace se týká i Tebe.

Proto Ti posílám tento dopis, abys věděla, co se zrovna děje, co to pro Tebe znamená a co můžeš čekat. Neváhej mi kdykoli zavolat, napsat SMS nebo e-mail. Rád Ti odpovím.

Jakub Lorenc
+420 733 373 877
jakub.lorenc@umpod.cz

Proč to řeším?

Protože bydlíš jen s mámou, soud rozhodl, že Ti táta bude posílat každý měsíc peníze, aby Ti máma mohla kupovat jídlo, oblečení a mohla platit další věci (třeba kroužky, věci do školy). Tyto peníze musí táta posílat do doby, než skončíš školu. Táta ale v minulosti peníze neposílal. Proto se na nás v roce 2011 obrátila máma, abychom jí pomohli placení výživného pro Tebe řešit.

Co se bude dít?

Obrátili jsme se na exekutora na Slovensku, kde táta žije. Exekutor je člověk, který může zabavit peníze a věci těm, kteří mají dluhy a nesplácí je. Exekutor současně nemůže zabavit všechny peníze, protože tátovi musí zůstat ještě na bydlení, jídlo a jiné věci.

Zatím nám žádné peníze od exekutora nechodí, dluh se proto pořád zvětšuje.

Bohužel nemůžu Tobě ani Tvé mámě za ÚMPOD slíbit, že táta splatí všechny peníze. Hodně to záleží na tom, jestli táta bude pracovat a jestli bude mít dost peněz. My i ostatní lidé, kteří s námi spolupracují, se budeme snažit, aby táta pravidelně posílal aspoň něco.

Tvoje práva

Bohdane, i Ty máš právo vědět všechny důležité informace, které se Tě týkají. Taky máš právo říct, co si o tom všem myslíš, jaká jsou Tvá přání a co bys potřebovala.

Tví rodiče by se měli o Tebe dobře starat. Měla by ses mít alespoň tak dobře, jako oni. To se týká nejen Tebe, ale i všech ostatních dětí.

Pokud se stane něco podstatného, určitě se Ti zase ozvu. Nejpozději Ti znovu napíšu po Tvých osmnáctých narozeninách, protože už budeš dospělá. Zatím řeším vše s Tvojí mámou. Pokud bys ale chtěla něco vědět, nebo mi něco říct, či napsat, určitě se mi ozvi.

Měj se hezky

Kuba

Umpod

Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí | www.kids.umpod.cz

Obrázek č. 2 – Dopis v rámci vymáhání výživného

Ahoj Chiara a Eduardo,

v minulém dopise jsem se vám už představovala, jmenuji se Simona a pracuji jako právnička na Úřadu pro mezinárodněprávní ochranu dětí (říkáme UMPOD).

Mým úkolem je být vaším OPATROVNÍKEM. To znamená, že chodím k soudu (a taky na jiná setkání) a snažím se, aby bylo rozhodnuto podle toho, CO JE NEJLEPŠÍ PRÁVĚ PRO VÁS.

Proto vám posílám tenhle dopis, abych vám dala vědět, co se právě děje, co to pro vás znamená a co můžete čekat. Neváhejte mi kdykoli zavolat, napsat sms nebo email. Ráda vám odpovím.

Simona Majdová
+420 733 644 435

simona.majdova@umpod.cz

Proč to řeším?

Vaši rodiče spolu už dlouhou dobu nežijí, váš táta žije v Německu a vy oba teď bydlíte s mamkou v Česku. Váš táta není spokojený s tím, že vás vidí tak málo, a proto se teď v červnu konal soud, kde bylo rozhodnuto o tom, jak často a kde se s vámi táta může do budoucna vídat. Aby pro vás bylo jednodušší pochopit, kdy můžete očekávat, že vás táta navštíví a bude s vámi trávit čas, sepsala jsem vám přesný plán návštěv na tři roky dopředu tak, jak o nich rozhodl soud.

Kontakty s tátou

ROK 2019

Letní prázdniny: 16. 8. od 9:00 hodin – 23. 8. do 18:00 hodin
Vánoční prázdniny: 26. 12. od 9:00 hodin – 29. 12. do 18:00 hodin

ROK 2020

Letní prázdniny: 14. 8. od 9:00 hodin – 21. 8. do 18:00 hodin
Vánoční prázdniny: 26. 12. od 9:00 hodin – 29. 12. do 18:00 hodin

ROK 2021

Letní prázdniny: 20. 8. od 9:00 hodin – 27. 8. do 18:00 hodin
Při těchto návštěvách by s vámi táta měl vždy zůstat v Česku.

Telefonický kontakt:

Táta má zároveň možnost si s vámi volat vždy každou neděli mezi 19:00 – 20:00 hodinou.

Doufám, že je vám teď jasnější, kdy se budete moci s tátou vídat, a především doufám, že si čas strávený s tátou pěkně užijete. Teď vám oběma přeju hlavně krásné prázdniny, a kdybyste se chtěli ještě na cokoli zeptat, tak se mi klidně ozvěte. Mějte se hezky!!!

Simona

Umpod

Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí | www.kids.umpod.cz

Obrázek č. 3 – Dopis ohledně rozhodnutí soudu o styku

		PLÁN PRÁZDNIN		
		S kým budu?		
		dopoledne	odpoledne	večer a noc
s mámou				
s tátou				
tábor				
neděle	1.7.		s mámou	
pondělí	2.7.		s mámou	
úterý	3.7.		s mámou	
středa	4.7.	s mámou	V 15 h tě vyzvedne táta	
čtvrtek	5.7.		s tátou na vodě	
pátek	6.7.		s tátou na vodě	
sobota	7.7.		s tátou na vodě	
neděle	8.7.	s tátou do 16 h		s mámou
pondělí	9.7.		s mámou na chalupě	
úterý	10.7.		s mámou na chalupě	
středa	11.7.		s mámou na chalupě	
čtvrtek	12.7.		s mámou na chalupě	
pátek	13.7.		s mámou na chalupě	
sobota	14.7.	s mámou odjezd na tábor		
neděle	15.7.		tábor	
pondělí	16.7.		tábor	
úterý	17.7.		tábor	
středa	18.7.		tábor	
čtvrtek	19.7.		tábor	
pátek	20.7.		tábor	
sobota	21.7.	tábor	odjezd z tábora s tátou	
neděle	22.7.		s tátou	
pondělí	23.7.		s tátou	
úterý	24.7.		s tátou	
středa	25.7.		s tátou	
čtvrtek	26.7.		s tátou	
pátek	27.7.	táta tě přiveze domů ve 20h		s mámou
sobota	28.7.		s mámou doma	
neděle	29.7.		s mámou doma	
pondělí	30.7.		s mámou doma	

Obrázek č. 4 – Kalendář kontaktu s rodičem zasláný dětem jako příloha dopisu

Dopis je zaslán buď obyčejnou zásilkou⁶ na jméno a adresu dítěte, nebo může být předán pomocí místně příslušného orgánu sociálně-právní ochrany dětí (dále jen „OSPOD“).⁷ U starších dětí, které přirozeně používají e-mail, je možné zaslat dopis prostřednictvím elektronické pošty.⁸ V případě dítěte, které žije, nebo se aktuálně nachází v zahraničí, může být vyzván k předání dopisu (anebo k přímému informování dítěte) partnerský ústřední orgán v dané zemi.

⁶ Doporučenou zásilkou je možné předat pouze do rukou zákonného zástupce, což do jisté míry snižuje efekt obdržení vlastního dopisu.

⁷ Případná spolupráce s OSPOD přináší výhodu osobního vysvětlení dopisu, případně zodpovězení otázek. Doručení dopisu však také může být zpožděno v závislosti na vytíženosti a prioritách daného úřadu. Spolupráce je dožadována na základě § 62 odst. 3 ZSPOD.

⁸ Využívané nejčastěji u dětí nad 15 let.

Oba rodiče jsou vždy dopředu informováni o tom, že dítě bude kontaktováno. Zároveň je rodičům sdělen rámcový obsah dopisu, aby se minimalizovala jejich případná nejistota, a jsou také podporováni v tom, aby s dítětem o tématu hovořili. Rodiče tak mají možnost dítě informovat nejprve sami, což je vždy vítané a pro děti přirozenější.⁹ Zároveň díky dopisu mají rodiče představu o tom, co by dítě mělo vědět a co už by bylo přílišné zatěžování. Jedná se tak o nepřímou edukaci rodičů v oblasti participace dětí.

Informování osobně, online nebo telefonicky

Informování dětí v rámci osobního nebo online¹⁰ setkání je méně časté, nicméně odehrává se u případů složitých, u angažovaných starších dětí, nebo pokud je dítě více zapojeno, ať už zjišťováním jeho názoru či účastí v některém procesu (při ústním jednání u soudu, při pohovorech s dětským specialistou, při návštěvě zařízení, případových konferencích apod.). Zde pak dotýčný pracovník, ať již právník, psycholog nebo sociální pracovník (případně v tandemu), dítě přiměřeně jeho věku informuje o všem důležitém ústně a má možnost ověřit si, jak dítě informacím rozumí. Obsah sdělení je podobný jako u dopisu, nicméně je ještě více přizpůsoben potřebám konkrétního dítěte a je více zaměřen na to, co se bude dít. Velmi vhodné je mít strukturovanou přípravu, aby se na nic pro dítě důležitého nezapomnělo. Mnohdy takovému informování předchází ještě zaslání dopisu.

Informování dítěte pomocí telefonátu či sms zprávy se děje zpravidla pouze v případě, kdy má pracovník s dítětem navázán vztah již z předchozí komunikace. Pak jde primárně o informování o nových skutečnostech, rozhodnutí soudu apod.

Příklad z praxe: *Sourozenci Natálie (11 let) a Tony (7 let) žijí trvale s matkou v České republice. Otec (Španěl) děti pouze navštěvoval v České republice, ony jej navštěvovaly jednou ročně o prázdninách. Nyní však otec žádá o svěřeni starší dcery do své péče a u syna chce častější návštěvy. Nejprve dětem právník zaslal první informační dopis (společně pro obě děti najednou, kde se předpokládalo, že starší sestra případně bratrovi věci dovysvětlí), který jim objasňoval celou vzniklou situaci, popsal jejich práva a nastínil, jak vše bude pokračovat. Poté je navštívila psychologka s cílem zjistit jejich přání a názor. Následovalo první ústní jednání u soudu, po kterém děti obdržely další dopis se stručným shrnutím dění u soudu a s termínem dalšího jednání, kterého se má účastnit i Natálie. Pár dní před jednáním u soudu právník spolu s psychologkou telefonovali Natálii, aby ji na soudní jednání připravili (informovali ji, jak bude vše probíhat). Následně s Natálií hovořili ještě osobně těsně před samotným jednáním na chodbě (shrnutí informací a podpora) a poté s ní byli i v jednací síni při jejím pohovoru se soudcem. Odpoledne pak Natálie sama aktivně volala právníkovi na mobil a ptala se, jak to dopadlo. Dozvěděla se, že stále není rozhodnuto a je naplánováno další soudní jednání, nicméně zjistila i dílčí průběh jednání u soudu po jejím odchodu. Naty chtěla výsledky znát co nejdříve, jakmile příště soud rozhodne, proto jí právník slíbil napsat sms (aby ji telefonát nerušil ve škole). Do dalšího jednání se však Naty ozvala právníkovi sama ještě jednou. Chtěla vědět, jak bude moci být o prázdninách u táty ve Španělsku.*

⁹ Samozřejmě najdeme i rodiče, kteří z nejrůznějších důvodů spíše brání informování dítěte, nicméně většina rodičů i přes počáteční obavy dobře spolupracuje.

¹⁰ Např. pomocí programu Zoom či Skype převážně u dětí staršího věku, které se nacházejí v zahraničí.

To se však mělo rozhodnout až u soudu. Po dalším soudním jednání právník telefonicky Natálii informoval o tom, že ve Španělsku budou spolu s bratrem o prázdninách 3 týdny a pak se vrátí do Čech, kde bude pokračovat soudní řízení o svěřeni do péče.

2.2 Zjišťování názoru, přání a prožívání dítěte

Zjišťování názoru dítěte na situaci, v níž se nachází, zahrnuje také zjištění vnímání a prožívání dítěte (pocitů a emocí s řešenou situací související) a samotného přání dítěte. **Jedná se tedy o komplexní nahlédnutí problému očima dítěte.** K tomu je potřeba čas, naladění na dítě a využití komunikačního kanálu, který je dítěti vlastní. Proto je nutné osobní setkání bez přítomnosti jiných osob, které by mohly dítě přímo, či nepřímo ovlivňovat. Z tohoto důvodu není příliš vhodný videohovor, i když u dospívajících dětí v zahraničí je v případě nutnosti možné jej použít, pokud případná rizika ovlivnění jinou osobou jsou nízká a jsme ochotni je akceptovat.

Rozhovor s dítětem za účelem zjišťování názoru vždy provádí dětský specialista.¹¹ Zároveň však může být přítomen také právník ÚMPOD, pokud s tím dítě souhlasí. Výhodou jeho přítomnosti je především osobní kontakt dítěte s člověkem zodpovědným za vedení celého případu, který mnohdy dítě bude dále informovat, případně na kterého se může ono samo obracet. Také pro právníka je výhodné (i přes časovou náročnost) se s dítětem setkat tváří v tvář. Lépe pak rozumí jeho potřebám, přáním a problémům, které v očích dítěte existují (jelikož pohled rodiče, se kterým primárně a často právník jedná, může být zcela odlišný). Osobní setkání s dítětem tak může zvýšit celkovou citlivost právníka k celému případu.

Zjišťování názoru a prožívání se realizuje pomocí rozhovoru s dítětem. Cílem je maximálně zapojit dítě a poskytnout jeho názor a přání buď soudu nebo rodičům v rámci mediace nebo zúčastněným stranám v rámci případové konference.

Příprava na rozhovor s dítětem

Před samotným zjišťováním názoru a setkáním s dítětem je vždy nutný kontakt s oběma rodiči, který realizuje ten psycholog nebo sociální pracovník, který bude s dítětem hovor vést. Nejčastěji probíhá dvojí, nejprve e-mailový a následně telefonní či online hovor.

Elektronický dopis rodiči zahrnuje základní informace o participaci dítěte, popis rozhovoru s dítětem zdůrazňující přátelský a hravý přístup i to, že dítě bude informováno také o výsledcích celého procesu, ať už budou jakékoli. Hlavním cílem však je dohodnout termín telefonního nebo online hovoru. Ten probíhá s každým rodičem zvlášť, trvá obvykle asi 30 minut a jeho cílem je podrobně probrat:

- co participace dítěti přináší a co přináší rodičům,
- jak zjišťování názoru dítěte probíhá (včetně příkladů),

---

¹¹ Jak již bylo uvedeno výše, dětský specialista je vždy pracovník psychologického oddělení ÚMPOD, a to buď přímo psycholog, nebo sociální pracovník, vždy však s velmi dobrou dovedností kontaktu s dětmi.

- co má dítě rádo a co rádo dělá (pro rychlejší navázání kontaktu),
- pohled rodiče na dítě – jak aktuální rodinnou situaci dítě zvládá, co je pro ně náročné, co je pro ně důležité,¹²
- jak může rodič připravit dítě na rozhovor s psychologem/sociálním pracovníkem,
- termín rozhovoru a informaci, kdo dítě k rozhovoru přivede,
- zda rodič obdrží následně písemnou zprávu o rozhovoru s dítětem, nebo jen ústně předané informace v rámci osobního pohovoru či mediace.

Zjišťování názoru, prožívání a přání dítěte probíhá nejčastěji přímo v sídle ÚMPOD, a to v prostorách k tomu uzpůsobených. Jedná se o příjemnou a barevnou dětskou místnost (Obrázek č. 5), kde je kromě kulatého stolu a tabule také koberec, dětské pískoviště pro metodu Sand play, a řada nejrůznějších hraček, pomůcek, obrázků a pracovních listů. Mezi jinými jsou zde domečky pro panenky, auta, letadla, řada panáčků, zvířátek a figurek, karty znázorňující emoce či atmosféru, tematické knihy apod.

Pouze v menšině případů vyjíždějí psychologové za dětmi do terénu, a to buď přímo k nim domů, nebo do předem dohodnutých prostor (např. OSPOD, nezisková organizace). I v takovém případě však s sebou psycholog má řadu pomůcek, které mohou vytvořit příjemnou atmosféru a pomoci dítěti hovořit.

V rámci přípravy psychologa na rozhovor je potřeba nejen zajistit/rezervovat vhodné prostory, ale také zvážit využití vhodných pomůcek a hraček odpovídajících věku a zájmům dítěte a připravit si rámcovou strukturu rozhovoru.

Rozhovor s dítětem

Samotný rozhovor s dítětem trvá zpravidla asi hodinu.¹³ Úvodní část zahrnuje společné naladění se, vzájemné představení a časové zarámování, což většinou probíhá ještě za přítomnosti rodiče. Následně se společně s dítětem psycholog dohodne, kde rodič bude na dítě čekat, případně je na rozhodnutí sourozenců, zda chtějí rozhovor absolvovat každý zvlášť, nebo dohromady.

Poté si psycholog s dítětem buď neformálně povídá k vytvoření příjemné atmosféry o tématech, které ví, že dítě baví (např. počítačová hra *Minecraft*, kterou dítě zbožňuje), anebo jde přímo k meritu věci, což je vhodnější zvláště u dětí, které již mají od rozhovoru nějaká očekávání.

---

¹² Pomáhá definovat, kterým směrem se psycholog v rámci rozhovoru s dítětem má vydat.

¹³ Může být i o polovinu kratší, pokud dítě nechce sdělovat své názory, ale i dvakrát delší v případě sourozenecké skupiny.

Obrázek č. 5 – Místnost pro rozhovor s dětmi

Na začátku hovoru vždy přichází informování dítěte, které zahrnuje:

- kde je, proč zde je, co je úkolem pracovníka, se kterým hovoří, a jak dlouho to bude asi trvat
- že má právo vědět, co se děje s jeho rodinou, říct, co si myslí a přeje, případně jeho další práva relevantní k jeho životní situaci (např. vídat se pravidelně a osobně s oběma rodiči či osobou blízkou)
- jakým způsobem bude rozhovor probíhat a jaká jsou pravidla rozhovoru: *„Nemusíš říkat vůbec nic, když nebudeš chtít. Nikdo tě nebude nutit. Na druhou stranu jde o skvělou příležitost opravdu říct, co si myslíš, a to jak rodičům, tak soudu. Protože jde hlavně o tebe a tvůj život. Taky chci, abys věděl, že kdykoli budeš chtít, můžeš náš rozhovor přerušit nebo skončit. Stačí mi říct, že už chceš jít za mámou. Celou dobu si budu dělat poznámky a psát si, co mi říkáš. To proto, abych na něco nezapomněla. Na závěr ti ale všechno, co jsem si napsala, přečtu a ty mi můžeš říct, jestli jsem to pochopila správně nebo mne opravit. Taky se na konci spolu dohodneme, které informace můžu říci rodičům a napsat do zprávy pro soud. Pokud bys však nechtěl, aby se něco z toho, co jsi mi řekl, kdokoli dozvěděl, já si to poznačím a zůstane to jen mezi námi, bude to prostě důvěrné, na to se můžeš spolehnout. Může to tak být?“¹⁴*

¹⁴ Jediné informace, které nepodléhají důvěrnosti, jsou ty, na něž má pracovník ohlašovací povinnost (podezření z týrání, zanedbávání, zneužívání). V takovém případě pracovník s dítětem pracuje dále tak, že mu vysvětlí podstatu ohlášení a jeho právo na ochranu. V ostatních případech, které chce dítě ponechat jako důvěrné, nic nezahrnuje do zprávy, ale pouze do pomocné části spisové dokumentace, která je k tomuto účelu zřízena.

- jak bude dál naloženo s tím, co řekne, přičemž odpovědnost za finální rozhodnutí nesou dospělí. Dítěti je vysvětleno, že soudce bude brát na jeho přání ohled, nicméně zjišťuje názor také dalších lidí – mámy, táty, školy, odborníků. Pak vše zváží a teprve poté rozhodne podle toho, o čem si myslí, že je pro něj nejlepší. Jeho názor je hodně důležitý, ale ne rozhodující. I v případě mediace rodičů je nutné konečnou odpovědnost za rozhodnutí nechat na bedrech rodičů a zúčastněných dospělých.
- pokud mezi rodiči probíhá mediace, vysvětlit, co to znamená a dát dítěti možnost účastnit se jí i přímo, tzn. vysvětlit, co by to pro dítě znamenalo

Po informačním úvodu následuje samotné zjišťování toho, jak dítě rodinný konflikt a svou situaci prožívá, jaký má na vše názor, co je pro ně důležité a co mu vadí, co potřebuje a co by si přálo. Dětský specialista vychází z principů tzv. praxe zahrnující děti (*child inclusive practice*). Využívá nejen verbální komunikaci, ale s mladšími dětmi používá různé hračky a pomůcky, volnou i zacílenou hru, obrázky a kresbu a další přístupy, které umožňují dítěti přirozeně vyjádřit své zkušenosti, pocity, myšlenky a přání. Také teenagerům mohou mnohdy ve sdělení výrazně pomoci zástupné symboly či obrázky, případně pracovní listy s otevřenými otázkami, jelikož je i pro ně mnohem snazší náročné situace a emoce, kterými procházejí, zachytit metaforou, symbolem, či na základě obrázku.

Nejčastěji jsou využívány tyto pomůcky, hračky, techniky:¹⁵

- Karty vyjadřující širokou škálu emocí: Medvědi „*The Bear Cards*”¹⁶ (Obrázek č. 6) jsou k dispozici nejen jako karty, ale také digitálně jako aplikace v mobilu,¹⁷ což je pro děti velmi lákavé. Ryby neboli „*Moře emocí*”¹⁸ (Obrázek č. 7) navíc kromě emocí ukazují na vztah či pocity nabitou vztahovou situací mezi jednotlivými osobami.
- Domečky, figurky a dopravní prostředky (Obrázek č. 8), případně písek „*Sand play*” a figurky s ním související. U předškolních a mladších školních dětí umožňují přehrát různé situace (např. jak to vypadá, když přejíždějí od mámy k tátovi).
- Ekomapa rodiny (Obrázek č. 9) ze zvířátek nebo kamínků, knoflíků či figurek, jež si děti mohou i vyrobit z plastelíny. Jednotlivé symboly představují členy rodiny a jsou dítětem postupně skládány na terčovnici. Dítě tak ukazuje, jak vnímá jednotlivé vztahy a vazby v rodině.

¹⁵ Více příkladů pomůcek a technik vedení rozhovoru lze najít v publikaci ŠÍNOVÁ, Renata, KAPITÁN, Zdeněk a kolektiv. *Rodina v mezinárodních souvislostech*. Praha: Leges, 2019, 310 s., kapitola B.II. Způsoby informování dítěte a zjišťování jeho názoru.

¹⁶ Více informací o kartách medvídků viz zde:<<http://www.qcards.com.au/shop/the-bear-cards-feelings>>. Obrázek č. 7, The Bear Card online tamtéž, k dispozici dne 10. 12. 2019.

¹⁷ Více informací o aplikaci viz zde:<<https://innovativeresources.org/resources/digital-applications/bears-app/>>.

¹⁸ Více informací o Moři emocí viz zde:<<https://www.b-creative.cz/terapeuticke-pomucky-b-creative-more-emoci--emotion-cards>> Ilustrační obrázek (č. 8) Moře emocí online tamtéž, k dispozici dne 10. 12. 2019.

Obrázek č. 6 – The Bear cards

Obrázek č. 7 – Moře emocí

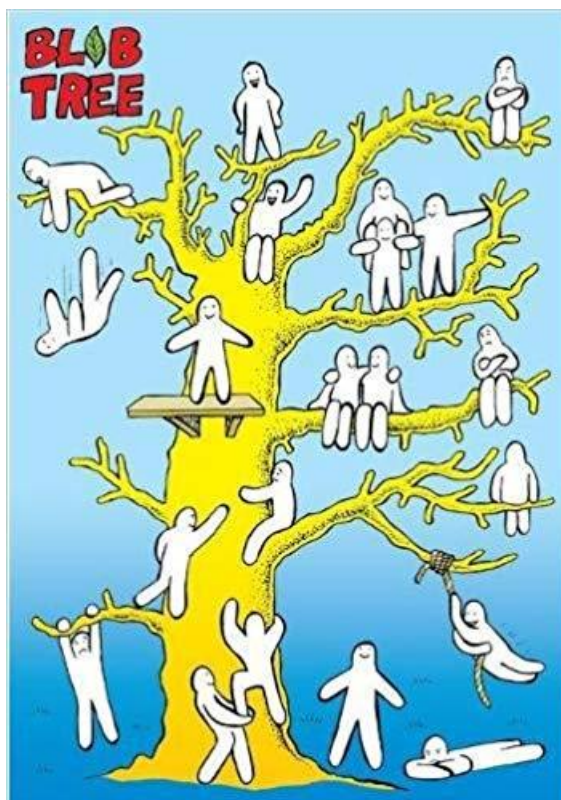
Obrázek č. 8 – Domečky, figurky a dopravní prostředky

Obrázek č. 9 – Ekomapa rodiny

- Pracovní list „*The Blob Tree*” je obrázek stromu (Obrázek č. 10¹⁹), na kterém jsou postavičky v různé sociální a emoční situaci, přičemž dítě má vybarvit panáčka, kterým se cítí být (doma, ve škole). Existuje řada otázek, na které je možné se u blobu zeptat, stejně tak existuje řada provedení blobu (fotbalové hřiště, statek apod.).

Obrázek č. 10 – The Blob tree

- Pracovní list „zlatá rybka” nebo „kouzelná hůlka” – dítě zde maluje či píše, co by si přálo, aby se splnilo („*Kdybys ráno vstal a kouzlo by už fungovalo, jak bys to poznal? Jaké by to bylo?*“).
- Pracovní list „létající balón” – dítě píše do černobílé předlohy létajícího balónu, co je nejtěžší na celé situaci (vpisuje do pytlů s pískem na koši balónu) a co mu dává sílu to překonat, zvládnout, letět – tzn. zdroje dítěte (vpisuje do balónu nafouknutého horkým vzduchem).
- Pracovní list „batož” – obrys postavy nesoucí těžký batož, do kterého vpisuje, co všechno ho nejvíce tíží. Lze se také ptát, kdo by mu s batožem mohl pomoci.

Příklad z praxe: Ester je 8 let a na rozhovor ji přivedla maminka. Ester však byla velmi zamklá a nebylo zřejmé, zda se stydí, něčeho obává, je nervózní, nechce odpovídat, anebo prostě situaci

¹⁹ Ilustrační obrázek *Blob tree* viz zde: <https://www.amazon.co.uk/Blob-Tree-Posters-Blobs-Wilson/dp/0863888461>. K dispozici online dne 10. 12. 2019.

nerozumí. Na otázku odpovídala pokrčením ramen, mlčením, maximálně kýváním hlavou. Psycholog jí po pár pokusech proto řekl: „Esterko, vidím, že se ti asi nechce moc mluvit. A je to úplně v pořádku. Někdy se nám o některých věcech mluvit nechce nebo je to moc těžké. Takže nic říkat nemusíš. Ale víš co? Mám tady takové medvídky, těm se taky moc mluvit nechce. A přesto, když se na ně někdo dívá, pozná, jak jim asi je. Tak jako nám. Můžeme si je spolu prohlížet a ty mi můžeš ukázat vždy na medvídku, který to má zrovna jako ty. Jsi pro?“ Ester kývla a následujících 15 minut ukazovala na karty jednotlivých medvídků, které znázorňovaly, jak se cítí s mámou, jak s tátou, jaké to je, když se potkají všichni dohromady, apod. Přestože během rozhovoru nic neřekla, byla schopna sdělit, jak situaci prožívá a co potřebuje. U dětí, které s komunikací nemají problémy, pak medvídky pomáhají najít ten správný pocit a je pro ně jednodušší jej i pojmenovat, případně uvést příklad, kdy se tak cítí.

Témata, u kterých dětský specialista zjišťuje, jak situaci dítě prožívá, jak se cítí, co si myslí a co si přeje, vždy odpovídají požadavkům jednotlivých případů, případně může jít přímo o otázky, které jsou zadané soudem. Nejčastěji se však jedná o otázky:

- jak dítě vnímá rodinnou situaci (Jak vnímá svou rodinu? Kdo je její součástí? Jak probíhá den u mámy a jak u táty? Jak probíhá přechod od mámy k tátovi a zpět k mámě? Jaké je to u babičky, tety či jiných pečujících osob?),
- jaké má dítě vztahy s každým z rodičů (Jaké je to být s tátou? Jaké je to být s mámou? Co je na tvé rodině fajn? Co tě na tvé rodině štve?),
- jak prožívá konflikt mezi rodiči? (Jak probíhá konflikt rodičů? Jak mu v tom je? Jak se to stalo, že to takhle v rodině je? Co je doma nejtěžší? Co dítěti pomáhá? S kým o tom může mluvit?),
- jaká jsou přání dítěte (Co by si dítě přálo? Kdyby to nešlo zařídit, jak by bylo nejlépe to uspořádat jinak? Co by dítěti pomohlo, pokud by vše nedopadlo podle jeho přání?),
- otázky zadané soudem, opatrovníkem nebo se týkají atypických případů.

Závěr rozhovoru je především o shrnutí již proběhlého a vzájemné dohodě na tom, co je veřejné a co důvěrné. Dětský specialista se také dítěte ptá, zda ještě nepotřebuje něco říci (nač se ho neptal a přesto je to důležité) či se na něco zeptat. Zajímavým ukončením je napsání stručného vzkazu pro rodiče nebo soudce.

Než dítě odejde, je vhodné zeptat se jej, jak se cítí, případně atmosféru cíleným volným hovorem uvolnit tak, aby dítě neodcházelo v tenzi.²⁰

---

²⁰ Ne vždy se to bohužel podaří. Čím víc je dítě manipulováno rodičem, tím může být tenze u dítěte v průběhu hovoru patrnější.

Výstupy rozhovoru a zpráva o názoru a prožívání dítěte

Výstupem rozhovoru s dítětem může být buď písemná zpráva, nebo pouhé ústní předání zjištěných informací rodičům (např. v mediaci). To, zda písemná zpráva vznikne či nikoli, záleží na potřebách jednotlivých případů a rozhodováno je individuálně. Ať ve zprávě, nebo při ústním předání informací se hojně využívá citací dítěte s ukázkou obrázků, jež dítě vybralo jako odpověď na určitou otázku. Cílem je vyhnout se interpretaci a spíše zesílit hlas a přání dítěte v rodičovském sporu. Následně psycholog může zdůrazňovat potřeby dítěte, které z jeho aktuálního prožívání konfliktu vyplynuly a které je potřeba naplnit.

Pokud však je zjišťování názoru dítěte realizováno v případech kolizního opatrovnictví či v případech, kde lze pravděpodobně očekávat soudní řízení, anebo přímo na základě zakázky soudu, podrobná zpráva o názoru a prožívání dítěte vzniká vždy.

Zpráva o názoru a prožívání dítěte obsahuje všechny důležité aspekty rozhovoru:

- kdy, kde a s kým byl rozhovor proveden, jak dlouho trval, kdo dítě přivedl, zda oba rodiče byli o rozhovoru s dítětem informováni,
- popis, o čem bylo dítě v rámci rozhovoru informováno,
- jakým způsobem byl rozhovor veden (*child inclusive practice*, využití pomůcky a techniky i to, že ve zprávě se na ně odkazujeme včetně citací),
- reakce a odpovědi dítěte na jednotlivá témata rozhovoru dle konkrétní situace případu (odpovědi dítěte jsou zachyceny citací, případně ilustrovány obrázkem),
- zhodnocení a shrnutí prožívání dítěte (jak se dítě vztahuje k osobám a jednotlivým tématům – pozitivní, negativní, neutrální vztahování, emoce s tím spojené apod.),
- specifika a nápadnosti v projevu a chování dítěte v rámci rozhovoru nebo u konkrétních případů (pokud byla zaznamenána např. tenze, mechanické opakování téže věty, odpovědi, které neodpovídaly nebo nesouvisely s otázkou, extrémní polarita ve vztahu k jednomu či oběma rodičům, zabíhavé myšlení, pláč, neadekvátní smích, opakovaný únik od tématu, agresivní prvky ve hře, tik apod.),
- zhodnocení rozumové vyspělosti dítěte s ohledem na jeho vyjádřené přání,
- vysvětlení, že tato zpráva odráží názor a prožívání dítěte, což není totéž jako „Vyjádření psychologa k potřebám dítěte“.

Rozdíl mezi názorem dítěte a zhodnocením potřeb dítěte

V rámci pilotních případů se v průběhu projektu ukázalo, že pro rodiče, spolupracující odborníky, ale také například soud je mnohdy matoucí, že psychologické oddělení ÚMPOD dodává v rámci řešení případu 2 samostatné zprávy, anebo 2 různá oddělená stanoviska v rámci jedné zprávy –

„Zprávu o názoru a prožívání dítěte“ a „Vyjádření psychologa k potřebám dítěte.“ Navíc, pokud názor dítěte provedl a zprávu o tom podal dětský specialista (psycholog nebo sociální pracovník) a zhodnocení potřeb dítěte realizoval jiný psycholog (vždy psycholog), je zmatku pro nezaujatou stranu ještě více. Vše však má své jednoznačné vysvětlení a z pohledu dítěte a jeho participace má tento systém logické opodstatnění.

Vyjádření psychologa k potřebám dítěte je odborná psychologická zpráva, která komplexně vyhodnocuje situaci dítěte. Zpráva interpretuje chování a projevy dítěte vzhledem k jeho vývojovým a situačním potřebám a hodnotí přání dítěte a jeho názor v kontextu jeho dlouhodobého zájmu a potřeb. Zároveň může popisovat alternativy vývoje situace s následným dlouhodobým dopadem na dítě a popisuje také pravděpodobná rizika. Zpráva dává nejen doporučení rodičům, ale i jednoznačný návrh pro rozhodnutí soudu tak, aby byl akcentován zdravý psychický vývoj dítěte. Vyjádření psychologa k potřebám dítěte vychází z řady zdrojů, mezi které patří hovory s matkou/otcem/jinou osobou nebo protokoly z takových hovorů, znalecké posudky, zprávy policie, zprávy z asistovaných kontaktů a samozřejmě také z rozhovoru s dítětem, pokud jej dělal tentýž psycholog nebo ze zprávy o názoru a prožívání dítěte, jež vypracoval kolega.

Vedle toho **zpráva o názoru a prožívání dítěte je oproštěna od interpretací a zprostředkovává primárně hlas dítěte**. Stanovisko dítěte tak má svou samostatnou váhu a pro soud může být i čitelnější.

Rozhovor s dítětem a zprávu o jeho názoru a prožívání tak může realizovat jeden psycholog, a pokud se jedná o nekomplikovaný případ, pak může tento psycholog také sepsat „Vyjádření psychologa k potřebám dítěte.“ V takovém případě jde o 2 samostatné zprávy jednoho autora – psychologa.

Někdy se ale může vyplatit, aby s dítětem hovořil jiný dětský specialista než ten, který bude následně komplexně situaci dítěte hodnotit. Zvláště pokud hodnocení psychologa a jeho doporučení je výrazně odlišné od přání dítěte, má toto zapojení dvou osob svůj význam. Dítěti tak zůstává „jeho člověk“, který mu stále naslouchá a je ochoten zdůrazňovat jeho stanovisko. Pravděpodobně by dítě nemělo příliš velkou důvěru k člověku, který sice řekl jeho přání, ale s druhým nádechem soudu napsal, že nejlépe pro dítě bude udělat přesný opak. Psycholog tak zároveň není ve střetu zájmů a rolí.

Příklad z praxe: Adam (10 let) v rámci rozhovoru sdělil, že si **jednoznačně přeje vyrůst s otcem**. Otec se mu věnuje a jen s ním je mu dobře. Jen s ním se cítí bezpečně a šťastně, což také ukázal na mnoha kartách či namaloval na obrázku. Naopak s mámou je dle něj nuda, nevěnuje se mu, jen pracuje, nutí ho dělat věci, které nemá rád, a dokonce jej občas i bije. Nedokázal o mámě říct nic pozitivního, mechanicky a bez vyzvání opakoval superlativy o otcí. Zpráva o názoru a prožívání dítěte podrobně zachytila Adamova slova, přání i pocity týkající se otce i matky. Nicméně Adam vyrůstá v rodině, která nese znaky domácího násilí, a to především na úrovni systematického psychického ponižování a teroru matky Adamovým otcem. Proto psycholog ve vyjádření k potřebám dítěte vyhodnocuje úroveň bezpečí dítěte u otce, případné identifikace dítěte se silnějším z rodičů, úroveň možné manipulace dítěte otcem, míru sporu mezi rodiči, schopnost každého rodiče podporovat a realizovat kontakt s druhým rodičem a řadu dalších otázek.

Doporučení psychologa pro soud proto není tak jednoznačné, jak by se dle názoru dítěte mohlo zdát. Protože se od začátku případ jevil jako komplikovaný, bylo rozhodnuto, že rozhovor s Adamem povede a zprávu o jeho názoru a přání zpracuje sociální pracovnice a kolega psycholog vytvoří odborné posouzení potřeb Adama a doporučení pro jeho zdravý vývoj.

2.3 Participace v případě opatrovnictví dítěte a slyšení dítěte u soudu

V řadě případů je ÚMPOD jmenován kolizním opatrovníkem dítěte. To znamená oficiální nestranné zastupování dítěte u soudu, čímž je ÚMPOD přímo odpovědný za participaci dítěte. I tehdy je možné dožádat místně příslušný OSPOD o spolupráci, ale povinnost zabezpečit zapojení dítěte leží na ÚMPOD. Pro případy, kdy je ÚMPOD opatrovníkem dítěte plnohodnotně (bez dožádání OSPOD), je proto stanoven jednoznačný participační postup, který zajistí minimální standard participace v případě kolizního opatrovnictví.

Po převzetí případu koordinátor případu, tedy právník, zhodnotí věk dítěte a další pro participaci podstatné informace, jako je místo pobytu dítěte či jazyk, kterým hovoří. Následujícím krokem je informování obou rodičů o tom, jakým způsobem ÚMPOD realizuje participaci dětí a žádá jejich reakci. Pokud jsou rodiče ohledně zapojení dítěte nejistí, předává právník kontakt na dětského specialistu, který rodičům poskytne podrobnější informace.

Za základní informování dítěte je odpovědný právník ÚMPOD. Nejčastěji dítě informuje pomocí dopisů tak, jak je popsáno v kapitole výše. Informační dopisy jsou zaslány minimálně dvakrát ročně v termínech, které jsou pro dítě srozumitelné (narozzeniny, Vánoce, letní prázdniny). Pokud však v případě aktuálně probíhají úkony, jež mohou ovlivnit životní situaci dítěte, jsou dopisy zasílány častěji. Obsahem dopisů je popis rodinné situace dítěte, termíny soudních jednání a jejich účel, výsledky soudních rozhodnutí, informace o případném odvolání apod. Samozřejmostí je také informování o právech dítěte a jeho možnostech.

Zároveň právník u soudu ověřuje, zda a jakým způsobem má být zjišťován názor dítěte. Pokud soud preferuje slyšení dítěte v rámci soudního jednání, právník soudu aktivně nabízí asistenci dětského specialisty, a to včetně zajištění přípravy dítěte i realizování následné zpětné vazby od dítěte. Pokud soud preferuje zjištění názoru dítěte na půdě ÚMPOD, či v místě jeho bydliště, koordinuje právník realizaci společně se zástupcem psychologického oddělení. V takovém případě dětský specialista na závěr rozhovoru s dítětem hovoří o možnosti jeho aktivní účasti u soudu, a pokud by si to dítě přálo, je potřebné dítěti slyšení zajistit.

V případě účasti dítěte na jednání soudu dětský specialista v tandemu s právníkem zajišťuje veškeré informování a přípravu dítěte na dané soudní jednání, asistenci a podporu dítěte u soudu a po skončení slyšení také zjišťování pocitů dítěte a společné zhodnocení celého průběhu. Dítě je vždy informováno o výsledcích soudního jednání, a to formou, kterou si s právníkem dohodnou.

V případech, kdy rodiče s ÚMPOD na participaci nespolupracují, nebo jí aktivně zabraňují, je možné informovat dítě či zjistit jeho názor i bez vědomí rodiče (např. ve škole). Po uskutečnění takového rozhovoru, je nutné o něm dát rodiči neprodleně vědět a zároveň informovat dítě, kdy se rodič o proběhlém rozhovoru dozví a co mu bude z rozhovoru přístupno. V ideálním případě je

vhodné společně s dítětem probrat, jakým způsobem může o rozhovoru se zástupcem ÚMPOD informovat rodiče, a eliminovat tak případné obavy dítěte z návratu domů.

2.4 Zapojení dětí do mediace a případové konference

Mediace je proces, ve kterém nestranní mediátoři pomáhají dotyčným vést konstruktivní rozhovor v neutrálním prostředí. Mediace může být dobrovolná, pokud o ni požádali klienti sami, anebo nařízená (např. soudem). ÚMPOD realizuje²¹ transformativní mediaci, v níž je kladen důraz na posilování schopnosti rozhodovat se i na pochopení potřeb druhého, a to i bez nutnosti s druhým souhlasit a uzavřít konkrétní dohodu. Pro zúčastněné se jedná o příležitost vést spolu odlišný typ rozhovoru, než na jaký jsou poslední dobou zvyklí, říct vše, co potřebují, slyšet druhou stranu, porozumět situaci i rozhodnout se, jak dál pokračovat. Jako celek má mediace rodičům napomáhat v tom, aby při rozhodování zohledňovali a refleктоvali zájmy, potřeby a přání svých dětí.

Mediace se účastní 2 mediátoři, dotčené strany sporu (nejčastěji rodiče), dítě a dětský specialista (psycholog nebo sociální pracovník), výjimečně i další účastníci (osoby blízké apod.). Probíhá buď v rámci osobního setkání (nejčastěji na ÚMPOD), nebo jako online videohovor.

Vedle toho je případová konference plánovaná a koordinovaná osobní setkání klienta, jeho rodiny, odborníků, kteří s nimi pracují, a všech, kteří pro ně mohou představovat podpurnou síť. Cílem případové konference je výměna informací, zhodnocení situace dítěte a jeho rodiny a hledání optimálního řešení a společného postupu, který povede k naplňování potřeb dítěte. Výstupem bývá individuální plán dalšího postupu s jednotlivými kroky, případně úkoly pro všechny zúčastněné. ÚMPOD může být organizátorem, spoluorganizátorem, navrhovatelem nebo účastníkem případové konference. Případová konference probíhá vždy osobně na území České republiky.

Zapojení dětí do mediace a případové konference je velmi podobné, proto je popisováno společně. Týká se zpravidla dětí starších 6 let a probíhá vždy na území České republiky. Samotná participace může být vždy dvojí, a to buď přímá, nebo nepřímá. U dětí starších 6 let je dětský specialista na mediaci nebo případové konferenci přítomen vždy, ať již se jedná o přímé, nebo zprostředkované zapojení dítěte. Jinými slovy, dítě není nikdy součástí těchto procesů bez přítomnosti, resp. opory dětského specialisty.

Přímé zapojení dítěte znamená, že dítě je osobně danému procesu přítomno a samo nebo za pomoci dětského specialisty formuluje svůj názor, své přání nebo se aktivně jiným způsobem podílí na vytvoření dohody. Dětský specialista zde má funkci opory pro dítě.

Zprostředkované zapojení dítěte znamená, že dítě se daného procesu osobně neúčastní, ale jeho názor, přání, potřeby či prožívání jsou prezentovány pomocí dětského specialisty, který zde názor a přání dítěte zastupuje.

---

²¹ Aktuálně (na konci roku 2019) se plánuje, že v průběhu roku 2020 mediace přestane ÚMPOD sám realizovat a bude využívat služeb nestranného mediačního centra. Nicméně zapojení dítěte do mediace si ÚMPOD nadále ponechá a do mediace tak dětský specialista bude vstupovat jako třetí strana.

Dětský specialista předává zúčastněným kromě vnímání a prožívání dítěte také svůj odborný pohled na vývojová rizika související s konfliktem v rodině a dává doporučení pro zdravý psychický vývoj dítěte.

Průběh zapojení dítěte do mediace nebo případové konference

Průběh zapojení dítěte do obou procesů nejprve kopíruje v předchozí podkapitole popsany způsob zjišťování názoru a prožívání dítěte. Tedy na počátku dětský specialista vždy e-mailem a následně telefonicky či pomocí online hovoru kontaktuje oba rodiče, poskytne jim podrobné informace a naváže s nimi spolupráci.

Následuje **osobní setkání s dítětem**, jehož cílem je:

- poskytnout dítěti základní informace a zjistit jeho názor a prožívání spojené s danou situací (viz předchozí podkapitola),
- vysvětlit dítěti, co je to případová konference/mediace,
- nabídnout dítěti možnost přímo se zapojit, případně alternativu zprostředkovaného zapojení,
- v případě zájmu dítěte o přímé zapojení jej na dané jednání připravit a dohodnout s ním pravidla (anebo dohodnout zvlášť setkání s dítětem, kde toto proběhne),
- pokud dítě projeví zájem o zprostředkované zapojení, ujistit jej, že bude o výsledku jednání informováno.

Příprava dítěte na jeho zapojení do mediace nebo případové konference (dále jen jednání) znamená zmapovat a případně zpracovat strachy a obavy dítěte z jednání a posílit jeho sebedůvěru. Dále je vhodné přesně popsat průběh jednání, kterého se bude dítě účastnit, popsat, kteří lidé budou přítomni, a jejich role. Pozornost je třeba věnovat také popisu prostor, času a detailů – jako např. zda je dobré mít na jednání svou svačinu, nebo je vhodné si vzít nějakou hračku apod.

Dětský specialista dítěti také vysvětlí svou roli a to, že je na setkání především pro dítě. Společně s dítětem si nastaví pravidla vzájemné komunikace. Dítě musí rozumět tomu, že z procesu může kdykoli vystoupit nebo jej přerušit a musí vědět, jak to udělat. K tomu mohou sloužit jednoduché kartičky či lepítka „STOP“ nebo „PAUZA.“ Zároveň by dětský specialista měl tušit, jak se dítě v průběhu cítí. Dobře opět slouží kartičky s jednoduchými smajlíky, které fungují jako semafor pocitů (Obrázek č. 11). Domluvit se je možné také na znamení, kdy chce dítě něco říci a přerušit tak slova dospělých. Dětský specialista může rozhodnout, že by dítě mělo z jednání odejít, protože pro něj není vhodné dále setrvávat. Pro takový případ by dítě mělo vědět, kde a s kým počká na konec jednání (např. kdyby došlo k nevhodnému chování některého z účastníků).

Obrázek č. 11 – Semafor pocitů

O všech podmínkách by následně měli být informováni oba rodiče a zároveň je důležité je požádat, aby spolu s dítětem příště přivedli i osobu, která by mohla počkat s dítětem ve vedlejší místnosti pro případ, kdy by se účastnilo pouze části jednání.

Průběh samotné mediace nebo případové konference se odvíjí od přítomnosti dítěte, tématu a počtu zúčastněných. Pokud se jí dítě účastní, dětský specialista zajišťuje jeho psychický komfort a pocit bezpečí. Požádá všechny, aby hovořili takovým způsobem, aby dítě mohlo všemu co nejvíce rozumět (vyhnout se zkratkám, cizím slovům), hájí prostor dítěte sdělit vše, co potřebuje, podporuje dítě v jeho vyjádření, případně se svolením dítěte může citlivě doplňovat informace, které mu sdělilo na prvním setkání. V případě uhnutí konverzace od tématu spojeným s dítětem, může znovu připomínat hlavní téma dítěte a vracet je zpět na stůl. Dětský specialista také napomáhá tomu, aby se dítě v případě vznikající dohody nebo plánu péče mohlo adekvátně vyjadřovat a zapojit. Tzn. volit či přizpůsobovat přiměřenou formu, která bude pro dítě názorná a čitelná.

Příklad z praxe: V rámci případové konference se domlouvaly termíny návštěvy Laury (12 let) u její matky. Padala řada návrhů o různé frekvenci návštěv a když byla Laura vyzvána, aby řekla, který z návrhů jí nejvíce vyhovuje, odpověděla „Nevím“. Dětský specialista usoudil, že je zahlcena a neumí si pod danými návrhy nic představit. Proto navrhl, zda by na tabuli bylo možné nakreslit jednoduchý kalendář, aby varianty byly pro Lauru srozumitelnější. Poté se Laura sama zvedla a šla zakroužkovat všechna data, kdy by se ráda s mámou viděla. Přestože její přání nemohlo být zcela splněno (přála si všechny víkendy), diskuze se od jejího přání odrazila a nastavil se kontakt, který byl pro Lauru přijatelný, a přitom byl realizovatelný pro všechny ostatní.

Na závěr dětský specialista zjišťuje od dítěte, zda řeklo vše, co potřebovalo. Po ukončení mediace nebo případové konference si spolu s dítětem udělá malé zhodnocení, v němž se mapuje nejen jeho spokojenost, ale také aktuální emoční stav.

V případě, kdy se dítě jednání neúčastní, zastává dětský specialista roli jeho zastánce, sděluje přítomným pohled dítěte na situaci, jeho názor i přání, zdůrazňuje také prožívání dítěte, rizika související s případnými projednávanými variantami a vyzývá zúčastněné k naplňování potřeb dítěte. Následně dítě informuje o tom, jak jednání proběhlo a zda jsou z něj nějaké dohody či plány, které se jej týkají.

2.5 Věk zapojených dětí

Otázku, které děti informovat a zapojovat a které ještě ne, si pokládají všichni, kdo se participací vážně zabývají. V naší zemi se většinou odkazuje na § 8 ZSPOD, kde je vymezeno, že:

- dítě, které je schopno formulovat své vlastní názory, má právo tyto názory svobodně vyjadřovat při projednávání všech záležitostí, které se jej dotýkají,
- dítě, které je s ohledem na svůj věk a rozumovou vyspělost schopno posoudit dosah a význam rozhodnutí vyplývajících ze soudního nebo správního řízení, jež se ho dotýká, obdrží od OSPOD informace o všech závažných věcech jeho osoby se týkajících,
- u dětí starších 12 let se má za to, že je schopno informaci přijmout, vytvořit si vlastní názor a tento sdělit.

Z výše uvedeného vyplývá, že nejjednodušším řešením je nastavit hranici participace pro děti dvanáctileté a starší. Avšak to by znamenalo vyřadit z procesu velkou skupinu dětí, které už umí sdělit, co by chtěly, přestože ještě nemusí chápat důsledky všech svých přání. A to ÚMPOD od počátku projektu nechtěl. Nicméně zapojovat do všech procesů i děti velmi malé, například batolata, není příliš efektivní.²² Určení věkové hranice pracovníkům zrychluje celý proces, odstraňuje váhání a individuální posuzování rozumových schopností každého nového dítěte, které se navíc v průběhu času (pokud se jedná o případ dlouhodobý) proměňuje. Aby věková hranice byla co nejpřílehavější, využívá se pro různé situace odlišná věková hranice. Výjimku z ní může udělit pracovník psychologického oddělení.

Věk informovaných dětí

Možná se zdá zbytečné snažit se určit, které děti by pracovník ÚMPOD měl informovat, jelikož odpověď by měla znít: „Informovány by měly být všechny děti, protože jde o minimální standard participace.“ Nicméně situace není tak jednoduchá.

---

²² I když i účast nemluvněte při případové konferenci může pomoci tomu, aby dotyční o dítěti a jeho situaci hovořili citlivěji, používali vhodnější slova a nehovořili o dítěti jako o objektu, ale jako o člověku s jemnou duší.

Pro miminka či batolata je více než informování důležitá především příjemná a klidná atmosféra, v níž vyrůstají, a emoce (ideálně klidné a radostné), jež prožívají jejich nejbližší lidé. Proto v tomto věku má největší význam pouze informovat rodiče o potřebách dítěte a o negativním vlivu případných konfliktů. Předškolní děti již mnoho situací dokáží pochopit, a je proto možné je již informovat. Rozhodně však není vhodné použít písemnou formu, kterou ÚMPOD zvolil jako primární, nutný je osobní kontakt, využití hry, pohádek, obrázků apod. Bohužel vzhledem k množství případů, které ÚMPOD řeší, není pro pracovníky reálné takto individuálně a osobně přistupovat ke každému dítěti. Proto informování předškolních a mladších školních dětí je ponecháno stále pouze rodičům.²³

Základní informování dětí je tedy zahájeno od 10 let věku, kdy děti už umí dobře číst a čtenému textu rozumí, a je tak možné dítěti zaslat dopis a odkázat jej na webové stránky. Informační dopisy jsou tak od 10 let zaslány všem dětem v případech kolizního opatrovnictví, kromě případů obzvláště citlivých, kde by písemná forma nebyla vhodná.²⁴ V případě sourozenců je dopis adresován většinou všem dětem dohromady, přičemž děti jsou v úvodu osloveny od nejstaršího po nejmladší. V případech vymáhání výživného je dětem zaslán hlavní informační dopis, jakmile dítě dosáhne 10 let věku, avšak každému dítěti samostatně. Většinou jde o jediný dopis, který dítě obdrží,²⁵ a tak zaslání dopisů zvlášť pro každého sourozence umožní v průběhu času dětem připomenout veškeré informace, které s výživným souvisejí.²⁶

Je samozřejmé, že pokud se u dítěte zjišťuje jeho názor a probíhá osobní setkání dítěte s dětským specialistou, je dítě vhodně informováno, i když je mladšího věku.

Věk zapojovaných dětí

Zjišťování názoru a prožívání dětí a jejich přímé zapojení do mediace a případové konference realizuje ÚMPOD již od 6 let věku, jelikož během mediací a případových konferencí dochází k osobnímu kontaktu s pracovníkem ÚMPOD. Děti v tomto věku již navštěvují základní školu, jsou zvyklé potkávat se s řadou jiných dospělých a komunikovat s nimi. Pokud jde o sourozeneckou skupinu, kde jsou děti jak školního, tak i předškolního věku, je možné, aby společně byly zapojeny všechny děti od 3 let.

²³ Výjimku tvoří případy, které jsou specifické např. mírou ohrožení dítěte, anebo dětí, které mají již starší sourozence.

²⁴ Jedná se zejména o témata určování a popírání rodičovství, osvojení, při vážných patologiích v rodinném prostředí (např. domácí násilí, zneužívání), při psychiatrickém onemocnění dětí či rodičů, u dítěte s vývojovou poruchou (autismus, mentální retardace, opoždění). V takovém případě se právník vždy poradí nejprve s psychologem ÚMPOD.

²⁵ V případech vymáhání výživného se jedná pouze o jednorázový kontakt, dítěti je v dopise sděleno, že se právník znovu ozve pravděpodobně v době jeho zletilosti. Pouze pokud by došlo k opravdu zásadní změně (např. soudní rozhodnutí o změně výše výživného), je vhodné dítěti zaslat nové informace.

²⁶ Výjimku mají dvojčata, kde dává smysl informace poslat v jednom dopise, kterým budou osloveny obě děti.

O výjimečném zapojení může rozhodnout pouze psycholog. Může jít jak o potřebné zapojení mladšího dítěte (např. pětiletého bez staršího sourozence), tak i o nezapojování staršího dítěte at' již z důvodu vývojového, zdravotního či psychického.

2.6 Přenos participace na partnery ÚMPOD

Ne ve všech případech je možné a také žádoucí, aby participaci realizoval přímo ÚMPOD. V některých případech je vhodné, aby dítě informoval a hovořil s ním člověk, kterého má dítě blíže svému domovu, protože se bude jednat o dlouhodobou práci (pracovník OSPOD nebo psycholog organizace, s níž rodina spolupracuje), v případech, kdy se dítě nachází na území jiného státu, je pak nutné požádat o participaci partnery v cizině.

V případech, kdy se dítě nachází v cizině, žádá ÚMPOD o spolupráci partnerský orgán v dané zemi. Partnerskému orgánu je zaslána žádost o zajištění participace dítěte do procesu dle čl. 12 Úmluvy o právech dítěte, případně čl. 24 Listiny základních práv a svobod Evropské unie. Zároveň je požádán o zajištění informování dítěte o aktuální situaci a případně zjištění názoru dítěte. V případě vymáhání výživného se tak děje u dětí starších 10 let, v případě rodičovského únosu či zajištění práva styku pak u dětí starších 6 let.

V případě, kdy je dítě na území České republiky, buď dítě informuje a zapojuje přímo ÚMPOD, a to v případech kdy:

- je opatrovníkem dítěte,
- je plánováno dítě přímo zapojit (mediace nebo případová konference),
- se to jeví pro dítě a rodinu jako přínosnější než informování a zapojení prostřednictvím OSPOD.

V ostatních případech je požádán o součinnost místně příslušný OSPOD, a to buď přenesením plné participace dítěte, či při dílčí spolupráci při předávání dopisu, informování dítěte, zjištění názoru apod. OSPOD je úřad, který je dítěti fakticky nejbližší, což je pro případnou vzájemnou komunikaci s dítětem nejvýhodnější. OSPOD je např. požádán o součinnost v případech mezinárodního rodičovského únosu dítěte do České republiky, protože se dá očekávat, že zde bude nutná další spolupráce.

Možný, a mnohdy také velmi efektivní, je přenos participace na organizaci, která s dítětem a rodinou fakticky a intenzivně spolupracuje. Může jít o organizaci neziskovou či příspěvkovou, jako jsou např. zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, organizace realizující sanaci rodiny, provázení pěstounskou péčí, pomáhající rodinám, jež se rozpadají, krizová centra pro děti aj. Opět zde hraje roli větší dosažitelnost a v tomto případě také známost osoby pro dítě, a tím také větší pravděpodobnost, že pro něj bude participace samozřejmější, komfortnější a reálnější.

Všem partnerům, jak zahraničním tak tuzemským ÚMPOD nabízí v případě participace konzultace, podporu a pomoc.

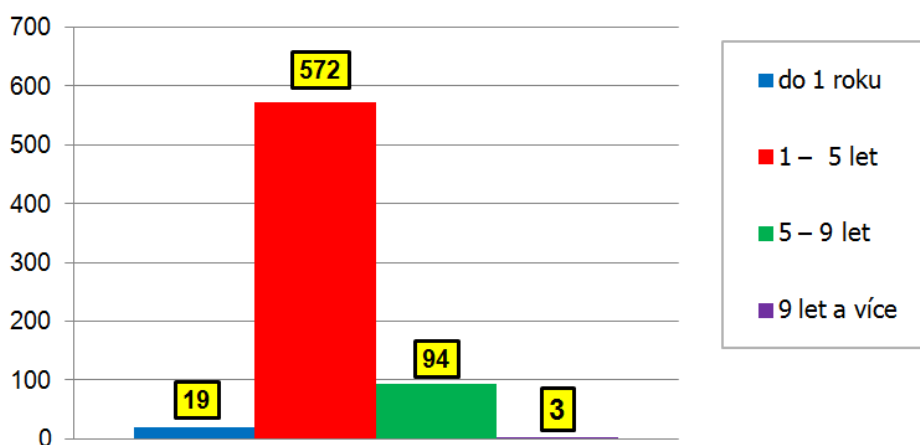

3. Aktuální participační praxe případů mezinárodního osvojení

Mezinárodní osvojení (dále jen osvojení) je proces náročný, zároveň však velice smysluplný. Dává totiž naději žít plnohodnotný a láskyplný život dětem, pro které v České republice nelze zajistit rodinu. Jedná se o děti, které měly těžký start. Jejich maminky o sebe mnohdy v těhotenství nepečovaly, nedocházely k lékaři a často také užívaly návykové látky, či se jinak nevhodně chovaly. Po porodu matky buď dítě opustily (a to buď s promyšleným souhlasem k adopci, či živelně), nebo se o něj rodiče dobře nestarali. To zahrnuje převážně zanedbávání, tedy nedostatek péče, lásky, potravy a zdravotního dohledu. Následně byly děti přemístěny buď do ústavního zařízení, nebo – v lepším případě – do pěstounské péče na přechodnou dobu. Zde čekají, až jim bude nalezena nová rodina. Jelikož se v těchto případech mnohdy jedná o děti z etnických menšin, nebo s většími či menšími specifickými potřebami, nedaří se pro ně bohužel dlouhodobě v žádném z krajů v České republice najít ani osvojitele, ani pěstouny. Mezinárodní osvojení tak pro tyto děti znamená poslední šanci mít mámu, tátu a žít běžný život jako kdokoli z nás.

ÚMPOD od roku 2000 do počátku roku 2020 zajistil mezinárodní osvojení pro 688 dětí. Ke konci roku 2019 je v databázi ÚMPOD 30 zájemců o osvojení ze 13 států Evropy. Vedle toho ÚMPOD eviduje ročně průměrně 35 spisů nových dětí,²⁷ kterým se snaží najít rodinu v zahraničí. Nejvíce dětí bylo osvojených do Dánska, se kterým ÚMPOD spolupracuje nejdéle (182 dětí), dále do Německa (123 dětí), Švédska (119 dětí) a Itálie (89 dětí).²⁸ Zajímavé je, že chlapců svěřených do zahraničí, je dvakrát více než děvčat. Věk dětí v době odchodu z České republiky pak zachycuje následující graf (Obrázek č. 12).

Počet dětí svěřených do předadopční péče za rok 2000-2019
- podle věku

Obrázek č. 12 – Graf dětí v předadopční péči dle věku

²⁷ V jednom spisu může jít i o sourozence, tudíž průměrný počet dětí je vyšší.

²⁸ Počet dětí svěřených do předadopční péče ke dni 31. 12. 2019.

ÚMPOD má na starosti koordinaci celého procesu mezinárodního osvojení, a to z právního, psychologického i administrativního hlediska. Jedná se o vedení evidence žadatelů i dětí, jejich párování, koordinaci Poradního sboru ÚMPOD pro náhradní rodinnou péči (dále jen „Poradní sbor“),²⁹ koordinaci příjezdu žadatelů do České republiky a seznámení žadatelů s dítětem, včetně zajištění poradenství v průběhu navazování vzájemného vztahu a řešení všech komplikací, až do rozhodnutí soudu o svěřením dítěte do předadopční péče a následný společný odjezd nové rodiny do svého domova. Posléze ÚMPOD na základě zpráv partnerského orgánu sleduje vývoj dítěte v nové zemi a poskytuje již osvojeným dětem informace o jejich původu, biologické rodině a životě v České republice.

Otázky participace procesu mezinárodního osvojení jsou ovlivněny výrazně tím, že ve většině případů zajištění osvojení se jedná o děti velmi malé, nejčastěji batolata nebo děti předškolního věku, méně často pak děti mladšího školního věku. Přesto je velmi potřebné poskytovat dětem dostatek informací a pozorně vnímat prožívání dítěte, naslouchat jeho názoru a přání. Není totiž větších životních změn než přemístění dítěte do jiné země, jiné kultury a především k novým pečujícím lidem, kteří navíc hovoří zcela odlišným jazykem.

Následující kapitoly jsou rozděleny podle fáze, v níž se dítě nachází, tzn. informování dítěte před zahájením celého procesu, jeho zapojení v průběhu seznamování se s žadateli, příprava dítěte na přemístění a post-adopční informování dítěte o jeho původu a biologické rodině.

3.1 Informování a práce s dítětem před příjezdem žadatelů

Informování a práce s dítětem před příjezdem žadatelů je většinou nutně delegována na přímé pečující osoby (tj. osoby, které aktuálně zajišťují osobní péči o dítě, obvykle pěstouni nebo tety a vychovatelky v ústavu) a sociální pracovníky, kteří vedou spis dítěte.

Ideálně by měla obsahovat zjištění názoru dítěte na mezinárodní osvojení, a to ještě před zahájením celého procesu. Přestože považujeme příležitost dítěte žít v rodině za naprosto zásadní, mohou existovat děti (především se jedná o děti staršího věku nebo děti se špatnou zkušeností s náhradní rodinou), které osvojení odmítají. K takovému názoru je pak potřeba přihlížet tím více, čím je dítě rozumově vyspělejší.

Následně informování obnáší dostatečnou a citlivou přípravu dítěte na samotný příjezd případných budoucích osvojitelů tak, aby jejich vzájemné seznámení bylo co možná nejpřirozenější a maximálně zbavené vzájemných nejistot.

Názor dítěte na mezinárodní osvojení

Předtím, než započne složitý proces mezinárodního osvojení, je třeba vyhodnotit spis dítěte se závěrem, že mezinárodní osvojení u tohoto dítěte je možné. Dochází ke kontrole dokumentů, jež dokládají, že se dítě nemohlo vrátit do původní rodiny, nebo o to rodina dítěte neměla zájem (musí

---

²⁹ Nezávislá komise složená z odborníků na náhradní rodinnou péči, jež ÚMPOD svolává k pravidelným jednáním. Poradní sbor např. doporučuje párování a oslovení konkrétních osob ke konkrétnímu dítěti.

být doložena všechna potřebná rozhodnutí); dále že se nenašla vhodná rodina v žádném z krajů České republiky (doložen princip subsidiarity), a zároveň, jelikož se jedná o rozhodnutí, které může dítěti razantně změnit život, by mělo být přihlédnuto k názoru samotného dítěte, tak jak uvádí čl. 12 Úmluvy o právech dítěte.

Jelikož však jde převážně o děti velmi malé, jejich názor na případnou náhradní rodinnou péči v jejich dokumentaci není zaznamenán. Nicméně vyhodnocení, že pro dítě je osvojení či pěstounská péče ideální řešení jeho situace, je v dokumentaci patrné jak z individuálního plánu ochrany dítěte, tak z jednotlivých vyjádření pečujících osob, OSPOD či kraje. Pokud podobné vyjádření ve spise mladších dětí chybí, anebo má dítě specifické potřeby či je již staršího věku, psycholog aktivně zjišťuje tyto informace buď přímo od pečující osoby (pěstounka/sestra či vychovatelka z ústavu), nebo od sociální pracovnice dítěte. Jelikož si psychologové uvědomují, že zjišťování názoru na náhradní rodinnou péči může být pro řadu pracovníků nové či náročné, poskytují kolegům v terénu telefonicky či e-mailem doporučení, jak zjištění názoru realizovat co nejšetrněji. Cílem zjišťování názoru není dítě zmást, přinést mu nejistotu, případně obavy z toho, co bude, nebo naopak vytvořit nereálná očekávání. Dotazující se osoby jsou proto jednoznačně ubezpečeny, že cílem není zjišťovat, zda dítě chce být přesunuto do nové rodiny, k cizím lidem, kteří mluví úplně jiným jazykem a žijí v úplně jiné zemi. Postup, který je těmto osobám překládán, akcentuje citlivý a přirozený přístup k dítěti zdůrazňující přiměřenost rozumové úrovni dítěte.

U dětí nejmladších, tedy dětí do 4 let, je doporučováno primárně pozorování dítěte. Vhodné je sledovat, jak se dítěti daří navazovat kontakty s jinými lidmi, případně co mu v interakci činí obtíže. Např. zda je patrné, jestli dítě preferuje či přímo vyžaduje individuální péči a pozornost. Jak se chová v situaci, kdy za jinými dětmi přichází do ústavu návštěvy, zda se po návštěvách, tetách nebo rodičích ptá. Pokud dochází do předškolního zařízení, jak reaguje na to, že pro ostatní děti si přichází maminka a pro něj „teta“. Důležité také je, zda má dítě vytvořenou citovou vazbu k někomu z jeho rodiny (vztah k sourozenci, navštěvující babičce) nebo jiným osobám v jeho okolí. Zároveň je důležité vycházet z informací, které dotýčný pracovník/pěstoun o dítěti má k dispozici, především pak z toho, zda někdo z rodiny o dítě projevuje zájem, jestli jej navštěvuje apod. Ze všech těchto údajů může poručník a pečující osoba vytvořit stanovisko, které popisuje prožívání a potřeby dítěte, čímž lze nahradit verbalizovaný názor či přání takto malého dítěte.

U dětí předškolního a mladšího školního věku (zhruba od 5 do 8 let) je vhodné výše popsané pozorování doplnit mapováním přání, a to prostřednictvím krátkých rozhovorů a tematické hry s dítětem. To se realizuje jak s dítětem samostatně, tak i ve skupině dětí, v průběhu procházek, při hře či při běžném každodenním kontaktu. Je možné si s dětmi číst tematické příběhy a vyprávět pohádky a posléze o nich společně hovořit. Dále si hrát s panáčky, domečky a autíčky (o tom, jak přijede někdo nový, seznámí se, budou se kamarádit), kreslit rodinu a příběhy s ní spojené apod. Možný je také krátký a uzpůsobený rozhovor o náhradní rodinné péči (podobný jako pro starší děti, jen výrazně zjednodušený), odrazovým můstkem může být např. i téma rodiny v prouce. Z reakcí dítěte u těchto aktivit je následně možné usuzovat na jeho přání a potřeby, které následně dotazovaná osoba může sdělit ÚMPOD.

Náročnější může být pozorování a nepřímé zjišťování názoru a přání u malých a mladších dětí v pěstounské péči na přechodnou dobu, kde dítě každodenně zažívá rodinný život a jeho potřeby

jsou v této oblasti naplňovány. Zde je pak vhodné popsat jeho prožívání, názory a přání na rodinný život jako takový, především pak otázky toho, jak prospívá, jaký je jeho vztah k pěstounovi a dalším členům rodiny, co v kontaktu s nimi má rádo a co nikoli, či jak se srovnává s tím, že žije u tety a ne u maminky, nebo jak reaguje na to, že pobyt u pěstounů je dočasný apod. Přání a potřeby dítěte jsou tak potřeba usuzovat z těchto indicií.

U dětí starších 9 let je důležité zjišťovat názor na mezinárodní osvojení kromě výše uvedeného také pomocí rozhovoru. V takovém případě je podstatné dítěti poskytnout dostatek informací a především hovořit o nové rodině jako o potencionální možnosti, na kterou se sociální pracovníci a vychovatelé ptají všech dětí, které se se svou biologickou rodinou nevidají vůbec, anebo jen velmi málo. Tzn. dítě musí rozumět tomu, že rozhovor není nijak konkrétní, ale spíše jde o standardní dotazování, na které se v určitém věku ptají všech dětí. Je vhodné s dětmi probrat všechny možnosti náhradní rodinné péče (pěstounskou péči, adopci,³⁰ osvojení do zahraničí), vysvětlit jim rozdíly a zjistit, jak se na jednotlivé možnosti dívají. Zároveň je nutné dětem sdělit, že najít novou rodinu se daří jen občas a nikdo neví, zda se to u nich podaří. Vhodné je pravdivě sdělit, že dětí, které rodinu potřebují, je mnohem více než rodin, které by chtěly nějaké dítě přijmout. Přičemž do zahraničí odchází nejčastěji děti do 6 let (výjimečně do 8 let a existuje i jeden případ dítěte jedenáctiletého).

Pokud jde o sourozence, je vhodné také otevřít otázku, zda by byli ochotni jít do rodiny samostatně, a u starších sourozenců mladších dětí hovořit i o tom, jak by zvládli situaci, kdyby se rodina našla jen pro dítě nejmladší.

Vždy je důležité upozornit dítě na to, že pokud by se náhodou nějaká rodina pro něj našla, dostalo by dítě nejprve nezbytné informace, pak by se mohli společně setkat, a teprve poté by se rozhodovalo, zda by si přálo více se s rodinou seznamovat, a pokud by se mu to líbilo, i se k ní přestěhovat. Z takto získaných informací může poručník nebo pečující osoba podat ÚMPOD zprávu o názoru dítěte na pěstounskou péči, osvojení nebo mezinárodní osvojení.

Pokud se starší dítě vyjadřuje jednoznačně proti možnosti mezinárodního osvojení, jedná se o vážný důvod k dítěti nepřirazovat žádné potencionálně vhodné osvojitele a pečující osobě/poručníkovi doporučit s dítětem o tématu opakovaně hovořit a při změně postoje dítěte ÚMPOD neprodleně kontaktovat. Psychologové pak stanovují vhodnou lhůtu k přezkoumání situace dítěte, kterou následně potvrzuje Poradní sbor.

Příprava dítěte na příjezd žadatelů

Příprava dítěte na příjezd žadatelů obnáší nejen informování dítěte o rodině a zemi, z níž žadatelé přijíždí, ale také intenzivní práci s dítětem. Včasná a dostatečná příprava dítěte na příjezd návštěvy a seznámení se, může výrazně ovlivnit průběh prvního setkání se žadateli, další seznamování, i celkové navazování vztahu dítěte k potencionálním rodičům. Podpora, kterou dítě dostává od pěstounů a pracovníků ústavu, je v této oblasti zcela nenahraditelná. Proto je spolupracujícím ústavům a pěstounům na přechodnou dobu zaslán podrobný materiál, který může

³⁰ Dítě lépe rozumí slovu adopce nežli osvojení.

pečující osoby v přípravě dítěte směřovat. Veškerá doporučení vychází z dobré praxe ÚMPOD a spolupracujících zařízení³¹ z posledních let a z obecných psychologických doporučení, která se vážou k přemísťování dětí.

Cílem přípravy je pomoci dítěti:

- převést neznámé na známé,
- konkretizovat očekávání a lépe zvládnout nejistotu,
- usnadnit navázání kontaktu.

Je třeba zdůraznit, že příprava mladších a starších dětí je v lecčem odlišná. Orientační hranice je stanovena okolo 5 let dítěte, přičemž však vždy záleží na vývojové úrovni dítěte. Základní principy přípravy jsou však společné všem dětem stejně.

Jedno z nejdůležitějších pravidel zní, že s dítětem o návštěvě hovoří vždy jeden člověk. To je zvláště důležité v ústavech, kde se u dítěte střídá řada pracovníků. Ideálně by to měl být ten člověk, ke kterému má dítě nejbližší vztah. Nejčastěji jde o tetu (vychovatelku či zdravotní sestru nebo pěstounku). V případě, kdy se dítě na návštěvu ptá dalších osob – ať již personálu, či v rodině – je vhodné mít připravenou jednotnou odpověď (např. „*Ano, přijede návštěva, je to paní Stefi a pan Johan, ale víc o tom ví a poví ti teta Jarka.*“).

Podstatné také je, aby dítě bylo informováno vždy individuálně, bez přítomnosti dalších osob nebo dětí. Ostatní děti v ústavu jsou informovány pouze rámcově („*Přijede pán a paní a budou s Honzíkem.*“). Průběžně je však nutné sledovat reakce ostatních dětí a osob, podporovat pozitivní atmosféru a v případě nevhodných reakcí (strašení, vymýšlení scénářů, budování očekávání) adekvátně zasáhnout.

O žadatelích se hovoří jako o návštěvě, o paní/pánovi, či tetě/strejdovi, případně jsou používána jejich křestní jména. Rozhodně se nepoužívají slova jako máma/táta/rodiče. Tímto se předchází případné traumatizaci dítěte v případě, že se proces z jakéhokoli důvodu nezdaří. Děti je sděleno, že za ním přijede návštěva, kterou zajímá, jak se mu daří, chce jej poznat, vědět, co celý den dělá, a strávit s ním nějaký čas a pohrát si s ním. V případě, že se dítě samo dotazuje, zda je to máma a táta, je vhodné mu odpovědět pravdivě, že teď se to ještě neví, protože je zatím nikdo nezná, a že se to uvidí později.

Samozřejmě je velmi důležité dítě na návštěvu pozitivně motivovat. Tzn. je vhodné k návštěvě prezentovat pozitivní pocity (např. „*I já se na tu tvoji návštěvu těším. Jsem zvědavá, jak budou mluvit. Budeš si moci s nimi hrát - to bude prima.*“). **Děti jsou žadatelé představeni pomocí fotografií,³² přičemž je mu opakovaně poskytnuto maximum informací, jež jsou o rodině známé.** Pečující osoba s dítětem hovoří o tom, jak návštěva vypadá, co se jim na nich líbí, kde

³¹ Zvláště pak Kojenecké ústavy Ústeckého kraje.

³² Mnohdy žadatelé zašlou kompletně zpracovanou albu nejen o nich, ale také s dalšími důležitými aspekty jejich života včetně popisků (foto domu, zvířat, koníčků, potencionálních prarodičů atd.).

pracují a co dělají, kde a jak bydlí, zda mají domácí zvířata apod. Zamýšlí se společně nad dalšími otázkami. Např. kde asi večeří, kde se dívají na televizi, v případě zahrady, kdo se o ni stará, co tam mohou dělat, pokud mají domácí mazlíčky, kde mají pelíšky, zda jsou mazliví, jak se jmenují, kolik asi mají příbuzných, zda u nich bývají nějaké děti, zda tam mají hračky apod.

Je vhodné umístit jednu fotku žadatelů v blízkosti postele dítěte, např. vylepit na zeď vedle postýlky anebo položit na noční stolek tak, aby dítě žadatele vidělo po probuzení a před usnutím. U starších dětí jim ji klidně dát, ať ji mají u sebe, kde chtějí.

Velmi důležitá je příprava na nový jazyk pomocí video pohádky, nebo písniček, které ÚMPOD dopředu pečující osobě zasílá.³³ I když dítě nerozumí, přivyká zvuku neznámého jazyka. Pokud dítě pohádka nezajímá nebo u ní nevydrží s pozorností, je doporučováno nechat ji puštěnou jako zvukovou kulisu. Velmi účelné je dítěti také puštět hudbu v daném jazyce či jiné zvukové záznamy dané řeči.

Další aktivitou v přípravě dítěte je nechat jej vyrobit pro návštěvu dáreček, např. nakreslit obrázek. Dítě může kreslit něco o sobě, jeho zážitky z poslední doby, nebo cokoli jiného. Obrázek je pak jeden z dobrých odrazových můstků při prvním setkání.

Také je možné se s dítětem dohodnout, že bude návštěvě průvodcem. Ukáže jí byt/dům, dětský pokoj, zahradu, hračky, své fotky apod. Dítě tak má jednoznačnou roli a téma pro jedny z prvních společných chvil, přičemž zde příliš nevádí jazyková bariéra, jelikož může hodně ukazovat.

Kromě těchto doporučení, která se týkají přípravy dětí všech věkových úrovní, jsou pečujícím osobám zasílána také doporučení pro menší i starší děti.

Příprava mladších dětí (do věku 5 let)

S přípravou se u dětí mladších 3 let začíná asi 1 týden před příjezdem návštěvy, u dětí tříletých až pětiletých je možné začít asi 10–12 dní před setkáním. K tématu je důležité se pravidelně vracet, a to tím intenzivněji, čím se termín příjezdu návštěvy blíží (poslední 3 dny denně).

Dítěti je nutné vysvětlit, že návštěva bude mluvit úplně cizím jazykem, a tak bude těžké jí porozumět. Na druhou stranu je potřeba dítěti ukázat, že „rukama nohama“ se dá dobře domluvit. Dítě může bavit hrát hru na to, že se mluví úplně nesmyslným jazykem a vzájemně se snaží s „tetou“ dorozumět. Nicméně je možné děti naučit základní slovíčka či slovní obraty v jazyce žadatelů (např. chci/nechci, jídlo, pití, čurat apod.). Důležité je ubezpečení, že zanedlouho si budou vzájemně rozumět, protože když spolu lidé mluví, pomalinku se novou řeč naučí.

Zároveň je potřeba si uvědomit, že u mladších dětí jazyk nehraje takovou roli. Jedná se spíše o bariéru pro dospělé. Děti si mnohdy vystačí s gesty, mimikou, hrou a důležitým fyzickým kontaktem.

³³ Jedná se o webový odkaz, který buď dopředu zaslali žadatelé, nebo s nímž má již ÚMPOD zkušenost.

Příprava dětí pětiletých a školáků

S přípravou u starších dětí je vhodné začít asi 2 týdny před příjezdem návštěvy. Zpočátku spíše nárazově (např. co 3 dny), těsně před příjezdem by však návštěva měla být denním tématem dítěte.

Kromě všeho výše uvedeného je dítěti také představena země, z níž návštěva přijíždí. Přičemž nejde pouze o fakta jako např. jak je daný stát daleko, jaké je tam počasí oproti Česku, zda mají moře, vysoké hory, velká města. Naopak je důležité dodat zemi nějaký zajímavý emoční náboj (např. je to království a mají tam princeznu, jsou nejlepší v ..., vyrábějí skvělá auta, mají zvláštní jídlo a podivné sladkosti, úplně jinak slaví Vánoce). Je vhodné pracovat s obrázky, internetovými stránkami, atlasy. Dítě si může udělat portfolio o dané zemi nebo jen vystříhat/vytisknout obrázky a poté nalepit, přičemž se snažíme propojit zájmy dítěte (auta, princezny, stavění, jídlo, sladkosti) a specifika dané země. Takový materiál a vzbuzený zájem může být cenným vodítkem k prvnímu propojení dítěte s rodinou.

Samozřejmě i školáky je potřeba připravit na to, že si s návštěvou nebudou vzájemně rozumět. Je nezbytné hovořit o pocitech, které může cizí jazyk vzbuzovat. Že ho to může rozčilovat, vadit a štvát, či unavovat. A že je to naprosto normální (např. „*Mají to tak všichni, když se potkají s cizím jazykem.*“). Dítěti se dá vysvětlit, která slovíčka a věty jsou nejdůležitější i že postupně si začnou vzájemně rozumět. Pořád však zdůrazňovat, že ruce a gesta a mimika jim pomohou nejvíce. U starších dětí je možné využít mobilu či tabletu s překladačem. Důležité však je také nezapomenout dítěti říci, že první setkání bude určitě tlumočeno a pokud bude potřeba, tak i několik dalších.

Na rozdíl od malých dětí **je opravdu nutné starší děti informovat o plánovaném procesu a harmonogramu.** Dítě by mělo vědět, kdy (den, čas) návštěva přijede, že bude nejprve mluvit s dospělými a pak teprve s ním. Dále potřebuje vědět, kdy se s nimi asi znovu uvidí a na jak dlouho. Dítě by mělo znát i plán na další dny (pětileté např. na další 2 dny, školák na celý týden). Plán nemusí být podrobný, ale aspoň rámcový. K tomuto účelu je možné vyrobit např. obrázkový kalendář, kde je u každého dne zaznamenáno dopoledne/odpoledne/večer a jasně ukázáno, co se bude dít (stačí schematicky obrázkem, fotkou, u větších dětí i popisem).

Na přípravě dětí starších 6 let se většinou podílí i psycholog ÚMPOD. V takovém případě může dítě navštívit ještě před příjezdem návštěvy a vše probrat osobně. Ve chvíli, kdy pro dítě vše začne, bude dítě psychologa znát jako neutrální osobu a snáze k němu najde cestu v případě jakýchkoli nejasností, obav, ale také sdílení pozitivních zážitků.

3.2 Zapojení dítěte v průběhu seznamování se s žadateli

Při prvním setkání dítěte se žadateli a v následném vzájemném seznamování je dítě plně zapojeno. Míra participace samozřejmě odpovídá věku a dosaženým schopnostem a dovednostem dítěte.

V rámci prvního setkání se setkává nejen dítě a žadatelé, ale přítomné jsou i pečující a podpůrné osoby (pěstouni a jejich doprovodná organizace, nebo vychovatelka/zdravotní sestra a ředitel ústavu), dále psycholog ÚMPOD, který celé setkání vede a také tlumočnick. Poté, co se nejprve setkají dospělí,³⁴ dochází k prvnímu kontaktu dítěte s žadateli. Iniciativa je vždy ponechána volně na hlavních aktérech, teprve když komunikace vážne, se psycholog pokouší vzájemný kontakt podpořit. Na začátku většinou žadatelé dítěti předají dárek, který přinesli, což zvláště u malých dětí může prolomit ledy. Postupně si spolu začínají hrát, dítě může předat také svůj dárek – obrázek. S náměty na činnost může výrazně pomoci pečující osoba, nicméně vždy až na podnět psychologa, aby nepřebrala iniciativu příliš. První setkání trvá asi hodinu, maximálně 2, následně dochází k částečnému zhodnocení a tvoří se plán dalšího kontaktu a návštěv. Zhodnocení realizuje psycholog a věnuje se žadatelům a jejich pocitům, a pokud je dítě starší 5 let, tak hovoří krátce také s ním. Mladší děti probírají své pocity se svou „tetou,“ což je pro ně mnohem přirozenější.

Následující dny většinou žadatelé dochází pravidelně dopoledne a odpoledne za dítětem na návštěvu. Program se uzpůsobuje potřebám a přiměřeně také přáním dítěte, přičemž vše je konzultováno také s pečující osobou. Cílem je postupně a plynule předat péči o dítě žadatelům, proto se žadatelé také účastní režimových činností jako je jídlo, mytí, uspávání apod. Postupně je dítě předáno na celodenní pobyt k žadatelům (včetně případného odpoledního spánku v místě jejich ubytování), až dojde k prvnímu nočnímu přespání.

V této době vzájemného zvykání je pro dítě stěžejní podpora především od původní pečující osoby. Ta může výrazně usnadnit celý proces a umožnit dítěti snadněji se na nové lidi navázat. Čím je dítě starší, tím intenzivnější podporu od „svých“ lidí potřebuje.

Jeden z nejdůležitějších principů je pozitivní vztah doposud pečujících osob, tj. pěstouna (a celé jeho rodiny) nebo pracovníků ústavu, k žadatelům, a to po celou dobu. Vzájemné sympatie, podpora, přátelská atmosféra, která vychází z osob dítěti nejbližších, se na dítě přenáší a to se pak může cítit bezpečně a novým lidem může začít důvěřovat.

Dále jsou pečující osoby podporovány v tom, aby s dítětem pravidelně sdílely jeho prožitky s návštěvou, přičemž čím má dítě rozvinutější řeč, tím je to důležitější. Zde je prostor pro pozitivní zážitky i sdílení případné frustrace z toho, že mu návštěva nerozumí. Takové povídání má efekt ventilu a nehromadí se negativní emoce. Zároveň se dítě cítí v náročné situaci slyšeno, což je neméně podstatné.

Důležitou roli nadále hraje pozorování. Pečující osoba je vedena k tomu, aby dítě sledovala, vnímala jeho projevy, případnou únavu, a na vše tak mohla adekvátně reagovat (např. situaci s dítětem probrat, nebo u mladších dětí zajistit hodinu, kdy dítě bude moci být samo, v klidu, ve svém prostředí a chvíli si odpočinout).

---

³⁴ Cílem setkání žadatelů a odborníků je podrobné předání informací o dítěti: jeho anamnéze, rodině, zdravotním stavu, projevech a chování, denním režimu, obavách, zájmech apod.

U starších dětí je s narůstajícím časem stráveným s žadatelem vhodné, aby pečující osoba s dítětem začala probírat (podobně jako žadatelé) možnosti přespání a postupného přechodu do jejich péče. To znamená naplánovat všechny události s tím související, jako je přerušení školy, rozloučení s kamarády, rozloučení s pěstouny nebo pracovníky ústavu apod. Zpočátku by tento hovor měl být jen lehký, naučovací, postupně by se měl prohlubovat tak, aby dítě o všem mělo čas přemýšlet.

Tzv. druhé setkání všech zainteresovaných odborníků proběhne nejdříve po prvním přespání dítěte u žadatelů. U dětí umístěných v ústavu se uskutečňuje většinou mezi 5. a 14. dnem po prvním setkání, u dětí v přechodné pěstounské péči je termín většinou stanoven v intervalu mezi 8. až 20. dnem od prvního setkání.³⁵ Druhého setkání se účastní dítě, žadatelé, pěstouni na přechodnou dobu a jejich doprovodná organizace, nebo pracovníci ústavu, tlumočník, psycholog ÚMPOD a také sociální pracovnice dítěte, která vede jeho spis. Cílem je společně zhodnotit dosavadní průběh seznamování (svůj pohled podává každý zúčastněný včetně dítěte), naplánovat další postup a předat další informace o dítěti především z jeho sociální a rodinné anamnézy.³⁶

Úkolem psychologa ÚMPOD je nejen celé setkání řídit, ale především komplexně vyhodnocovat veškeré informace o průběhu seznamování, případně poskytovat poradenství. Psycholog cíleně pozoruje vzájemné interakce, chování a vztahování se mezi dítětem a žadatelem. S dítětem, které již dokáže verbálně komunikovat, také hovoří. Zjišťuje, jak se mu s žadatelem líbí, co spolu dělají, jaké to u nich je, jak jim rozumí a jak oni rozumí jemu a zda by s nimi chtělo být nadále.

Pokud je společně vyhodnoceno, že vše probíhá dobře a dítě má být předáno do péče budoucích osvojitelů, psycholog se všemi stranami (včetně dítěte) probírá a plánuje také otázky vzájemného rozloučení dítěte s pěstouny, či ústavem a s kamarády. Zvláště pokud se jedná o dítě starší, mělo by být do plánování tohoto okamžiku maximálně vtaženo. Pro rozloučení³⁷ sice existují obecně

³⁵ Adaptace dítěte, které je umístěno v přechodné pěstounské péči, je po celou dobu interakce s žadatelem o osvojení v České republice i po jejich odjezdu kvalitativně odlišná. Zpočátku se dítě může mnohem více držet u své primárně pečující osoby – pěstounky/pěstouna a může díky tomu déle trvat, než žadatelé přijmou dítě do celodenní péče. I poté potřebuje dítě vědět, že může být s původní primárně pečující osobou v kontaktu. V závislosti na věku dítěte se mohou objevovat projevy stesku nebo separační úzkosti. Na druhou stranu je dítě zvyklé mít s někým pevný vztah a někomu věřit. Silná citová vazba na pěstouny se tak postupně přenáší na žadatele a dítě získává k budoucím rodičům citovou vazbu mnohem dříve. Děti z pěstounské péče na přechodnou dobu díky individuální péči v rodině nemají tak výrazné (anebo žádné) deprivační projevy, jsou schopny mnohem častěji než děti z ústavního zařízení nejen navázat, ale také udržet vazbu. Vývoj dítěte je často na velmi dobré úrovni, což znamená, že vývoj dítěte po odjezdu do jiné země pokračuje dobře. Celá změna (vzájemné zvykání) sice trvá o něco déle a někdy jsou začátky těžké, nicméně z dlouhodobého hlediska je nově navázaný vztah k žadatelům hlubší a výrazně méně poznamenán deprivací.

³⁶ Podrobný popis druhé interakce je možné najít v Metodickém doporučení pro zprostředkování mezinárodního osvojení do ciziny (Dostupné zde: https://www.umpod.cz/fileadmin/user_upload/osvojeni/Metodicke_doporuceni_pro_mezinarodni_osvojeni.pdf) nebo v materiálech určených žadatelům, pěstounům a ústavům.

³⁷ Rozloučení by mělo být časově ohraničené (pro rozloučení s pracovníky ústavu a dětmi max. půl hodiny, rozloučení s pěstounskou rodinou max. hodinu), vždy se odehrává buď v aktuálním ubytování žadatelů, nebo na neutrální půdě (cukrárna), předávají se nejen oficiální dokumenty jako kartičky pojišťovny, doklady, zprávy, ale také fotky, knihy života či deníky, dítě si s sebou může vzít své věci, oblečení nebo hračky apod.

platná doporučení, nicméně řadu věcí si může dítě rozhodnout podle sebe. Např. kdo bude přítomen, jaké bude občerstvení, zda si navzájem předají malá vlastnoručně vyrobená přáníčka, plán rozloučení ve škole (např. návštěva s rozdáním bonbónů nebo poslání pohledu s pozdravy a rozloučením apod.). Dítě od zúčastněných také dostává informace o tom, že se s žadatelem bude stěhovat na několik týdnů do Brna. Děti starší 5 let také jsou psychologem informovány, že se v Brně společně opět potkají, aby si více popovídali o tom, kdy a jak dítě pojedje s budoucími rodiči do svého nového domova.

Intenzivní provázení dítěte psychologem ÚMPOD

U dětí starších 8 či 9 let je možné, že je dítě s psychologem po celou dobu procesu v kontaktu také zcela samostatně, bez asistence pečujících osob. Dítě si tak může s psychologem telefonovat, sdílet problémy i zážitky, případně jej žádat o radu.

Psycholog může vstoupit do intenzivnější komunikace s dítětem také v případě řešených komplikací v navazování vztahu s žadatelem nebo v případě výjimečného, avšak nutného ukončení mezinárodního osvojení pro vážné problémy v interakci dítěte s žadatelem.

Individuální provázení dítěte psychologem je vždy nastaveno s každým dítětem na základě jeho potřeb a specifík. A to jak forma kontaktu (telefon, osobně, messenger), tak jeho četnost a obsah. Cílem pak je maximální komfort, orientace a zapojení dítěte.

3.3 Informování a příprava dítěte na přemístění

Přejezd, případně přelet dítěte z České republiky do nového domova je pro dítě další velká změna a náročná situace. Cestování bývá náročné a únavné i pro dospělé, kteří se dokáží dorozumět se svými spolucestovateli, mají s cestováním dopravními prostředky zkušenosti a vědí, co je rámcově čeká po příjezdu v nové zemi. Dítě v procesu mezinárodního osvojení většinou žádnou z těchto zkušeností nemá. Navíc se tímto aktem završuje předání dítěte do nové rodiny³⁸ a po tomto aktu již není snadné (ani účelné) do života dítěte aktivně z České republiky vstupovat. Pracovník ÚMPOD si proto musí být jistý, že přemístění dítěte je v jeho nejlepším zájmu a že je na to dítě alespoň minimálně připraveno.

Žadatelé jsou již od svých vysílajících organizací připravováni na to, jak s dítětem zvládnout celý proces přemístění, jak na něj dítě připravit a jak je důležité o něm hovořit. Ostatně pro žadatele samotné se jedná o velký krok v jejich rodinném životě, který po zhruba 6 až 8 týdnech pobytu s dítětem v Česku netrpělivě očekávají. Přirozeně proto s dítětem o přemístění hovoří, společně plánují, prohlížejí si obrázky a videa nového domova, dopravních prostředků, realizují online hovory s budoucími prarodiči apod.

Pro mladší dítě je opět nejdůležitější emoční ladění na nyní již „jeho lidi“ a celková rodinná atmosféra. Vstup další osoby by mohl být pro dítě rušícím prvkem. Na druhou stranu psycholog

---

³⁸ Dítě odjíždí se žadatelem po nabytí právní moci soudního rozhodnutí o předání dítěte do předadopční péče. Osvojení jako takové je realizováno v přijímající zemi až několik měsíců poté.

ÚMPOD je od prvního setkání s žadatelem v neustálém kontaktu (nejméně jednou za 3 dny mu žadatelé posílají zprávu o tom, jak dítě prospívá a jak se daří prohlubovat vzájemný vztah, ale mnohdy je vzájemná komunikace častější), nabízí jim poradenství k chování dítěte a jeho projevům, ale i konzultace k praktickým záležitostem jako je zajištění lékaře dítěti či tipy na aktivity v Brně. Téma přípravy na přejezd do nového domova a doporučení k adaptačnímu období dítěte v novém domově proto psycholog může předkládat v rámci pravidelné komunikace a je také součástí druhého setkání. U mladších dětí samostatné informování dítěte psychologem, kterého pořádně neznají, nevnímá ÚMPOD jako přínosný.

Jinak tomu však je u dětí starších 5 let. Děti těsně předškolní a školní mají již velmi dobře rozvinutou češtinu a prožívají mnohdy chvíle frustrace ze vzájemného nepochopení. Sice se nový jazyk učí také velmi rychle a v době před odjezdem už často rozumí kontextu řečeného a umí pár prvních slovíček, k dobré přípravě na velkou cestu to však nestačí. Proto pro větší děti existuje **tzv. třetí setkání neboli příprava na přemístění, která probíhá v češtině.**

Třetí setkání se odehrává v Brně v mezidobí mezi podáním žádosti o vyřízení pasu a odjezdem dítěte z České republiky. Probíhá nejčastěji v dětské místnosti ÚMPOD, která je pro pobyt dětí uzpůsobena, je bohatě vybavena hračkami, pomůckami, pískem pro metodu *Sand play*, tabulí. Setkání se účastní dítě, jeho budoucí osvojitelé, psycholog ÚMPOD, případně právník. Tlumočnick může být v případě potřeby dohodnut na telefonu nebo osobně přítomen.

Hlavním cílem třetího setkání je **zjištění názoru a prožívání dítěte a jeho příprava na přemístění do nového domova.** Doplňkovým úkolem je pak zhodnocení vztahu mezi dítětem a žadatelem, doporučení žadatelům před cestou a pro adaptační období nové rodiny v jejich domově, případně další poradenství rodině.

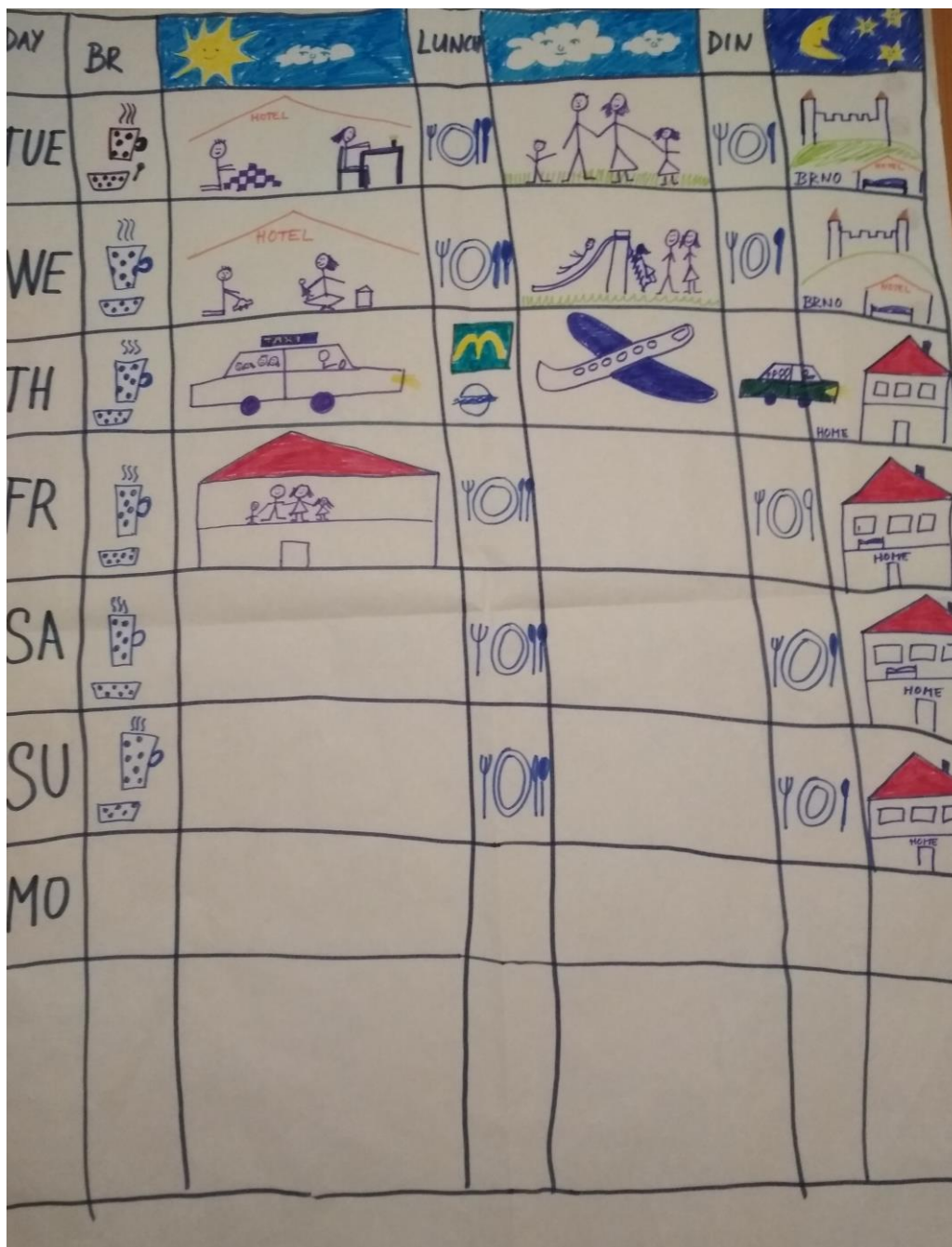
Třetí setkání trvá 1–2 hodiny, přičemž velká část je věnována práci se samotným dítětem. Nejprve je vhodné se dohodnout, zda bude rozhovor probíhat v přítomnosti žadatelů, nebo bez nich, přičemž hlavní slovo má dítě. Na počátku se zjišťuje, jak se dítěti daří, co v poslední době s žadatelem dělalo, jak se spolu baví a dorozumívají. Jestli jej něco trápí, nebo má z něčeho obavu a co by si dál přálo.

Následně je znovu potřeba dítěti krátce vysvětlit mezinárodní osvojení (s dítětem je toto probíráno opakovaně, jak pečujícími osobami před zahájením seznámení s žadatelem, tak psychologem v průběhu procesu interakce). Protože to vypadá, že je mu s žadatelem dobře, může s nimi odjet do jejich domova a tam s nimi bydlet a žít. Pokud v tomto tématu není žádný problém, je dobré zjistit, jak si dítě představuje, že bude přejezd probíhat. Následně jej informovat o tom, že až soudce rozhodne, pojedou/poletí přes hranice do nové země, do jejich domu, kde spolu budou bydlet. Zároveň je důležité doplnit informace o tom, jak může dítě zůstat v kontaktu s pro něj důležitými lidmi v zařízení, s pěstouny, kamarády, což může být pro dítě stěžejní (např. stále si mohou volat). U dětí ve věku 5 až 8 let se osvědčuje přehrát celou cestu pomocí hraček (možné je využít domečky pro panenky, auta, letadlo, vláček, pískoviště apod.). Osvědčilo se využít fotografie a navazovat na znalosti, které už dítě má a dávat je do souvislostí (znamená to mít dostatek podrobných informací od žadatelů). Velmi funkční je také vytvořit spolu s dětmi vizuální kalendář (Obrázek č. 13), který cestu znázorní pomocí obrázků a běžných denních předělů (snídaně, oběd,

večeře, noc). V kalendáři tak mohou být zaznamenány všechny důležité body jejich společné velké cesty, a zároveň jej mohou používat a tvořit děti společně s žadateli i následující dny (příprava dětí na odjezd či jakékoliv další přesuny či změny pomocí kalendáře se osvědčuje i u dětí mladších 5 let, obvykle od druhého setkání psycholog žadatele vede, jak s kalendářem pracovat).

Obrázek č. 13 – Přemísťovací kalendář

Do celého vyprávěného příběhu se doporučuje přidat pro děti emočně zajímavé momenty, které dětem utkví v paměti. Většinou jde o detaily, ale právě k nim se může dítě upnout svou pozorností. Takové informace je vždy potřeba dopředu dohodnout s žadateli.

Příklad z praxe: Klárka (7 let) a její bratr Tibor (5 let) žili doposud v ústavu a nyní je čeká mezinárodní osvojení. Se svými budoucími rodiči se znají již více než 6 týdnů, je jim s nimi dobře a už rozumí základním slovíčkům nového jazyka. Vědí, že brzy letadlem poletí do nového domova v cizí zemi, kde je v zimě hodně sněhu a všichni mluví jinou řečí. Přestože jim budoucí rodiče pravidelně o cestě povídají, je nutné, aby měli informace i ve své mateřštině. Proto se setkávají s psychologkou ÚMPOD v dětské herně, aby se dozvěděli, co je dál čeká. Pracovnice společně s dětmi (za přihlížení budoucích rodičů) pomocí hry s domečkem, autem, letadlem a také pískem (který děti mimochodem fascinoval) odehrála podrobně plánovaný průběh následujících dní. O tom, jak ještě 2 dny budou v Brně, dopoledne si budou hrát na hřišti a odpoledne půjdou na procházku nebo výlet a spát budou v penzionu. Za 2 dny se ráno nasnídají, nasednou do taxíku a pojedou na letiště. Jak si na letišti dají oběd v McDonald's (Klárka byla nadšena, a pak nasednou do letadla. Letadlem poletí asi 3 hodiny a budou koukat na pohádku na tabletu. Pak přistanou v nové zemi, kde všichni budou mluvit tak jako máma a táta, ale rychle a nebudou jim asi rozumět, ale to se brzy změní. Na letišti je vyzvedne jejich budoucí babička s dědou a odvezou je do jejich nového domu. Ten je dvoupatrový, celý si ho prohlídnou, donesou si věci do svého pokojíku a pak bude večeře. Děti milují palačinky, a tak na oslavu příjezdu budou právě palačinky. Klárka byla po celou dobu aktivně zapojená a velmi ji to bavilo. Nejvíce ji zaujaly právě momenty spojené s dobrým jídlem, které se podařily s žadateli dopředu dohodnout. Tibor, který je hyperaktivní, nevydržel pozorností a utíkal k jiným hračkám. Bavily ho ale přesuny autem a letadlem, a tak znázornění přejezdů a přeletů byl jeho úkol. Na závěr byl vytvořen přemístovací kalendář, ve kterém první 3 dny měly jasný scénář a další 3 dny rodiče do kalendáře znázorní jejich plány sami. Děti tak byly orientované v tom, co se bude dít.

Jiná situace nastane, pokud dítě nejeví nadšení z přejezdu do nového domova, nebo je vyloženě proti němu. V takovém případě je vhodné zvážit, zda se jedná o momentální situaci (může být unavené, frustrované, našťvané na žadatele, mít obavy z neznámého), nebo o setrvalejší stav. Pak je lépe počkat, zda situace v průběhu odezní, případně dítě informovat o přemístění jindy či přiměřeně situaci. V případě, kdy negativní názor dítěte na přesun do zahraničí je stabilní v čase (v praxi se vyskytuje vzácně), je nutné multidisciplinárně posoudit nejlepší zájem dítěte a dle toho dále postupovat. V případě, že se po novém vyhodnocení situace dítěte nejeví osvojení v nejlepším zájmu dítěte, informovat soud, nebo s dítětem intenzivněji pracovat, mapovat jeho obavy, řešit problémy, podrobně jej připravovat na to, co se bude dít, intenzivně podpořit vztah dítěte a žadatelů. Základem je však dobrá a dostatečná komunikace s dítětem.

3.4 Informování dítěte o jeho původu

Každé dítě má bytostnou potřebu vědět, odkud pochází, kdo jsou jeho rodiče, zda má sourozence a jaké, jací jsou, nebo byli jeho prarodiče, jaký je jeho rod, a také, co zažilo, když bylo úplně malé, a nemá na to vlastní vzpomínky. Jedná se o tzv. životní příběh dítěte, který je důležitou součástí identity a také sebedůvěry každého člověka. Osvojené dítě to má v otázce identity velmi složité.

Přestože aktuálně žije v milující rodině, kde je spokojený a šťastný, mnohdy cítí, že mu něco podstatného chybí. Zná dobře své současné rodiče, sourozence a širší rodinu, má vzpomínky nebo fotografie a vyprávění o velké části svého života, ale úplný počátek a rodová historie je neznámá. A to často je, ať už více či méně, viditelný problém.

Zahraniční osvojitelé se svými dětmi od počátku velmi otevřeně hovoří o tom, že pochází z České republiky, vyprávějí příběh jejich vzájemného seznámení, případně i částečné informace o ústavu nebo pěstounské rodině, kde předtím dítě žilo. Nicméně o biologických rodičích či sourozencích mají informace již jen velmi stručné či neaktuální.

První dotazování se dítěte na jeho biologickou rodinu probíhá nejčastěji okolo nástupu do školy. V tu dobu se objevuje touha vědět, komu se narodilo z břicha, kdo je jeho maminka, jak vypadá, zda jsou si podobní a proč s dítětem nezůstala. Otázky a úvahy dítěte o jeho biologických kořenech se pak v určitých cyklech vrací, rozrůstají a nakonec kulminují v době puberty a dospívání, kdy najít odpověď na otázku „kdo jsem“ je vývojovým úkolem každého člověka.

ÚMPOD si proto uvědomuje, že úspěšným osvojením jeho práce zcela nekončí, a poskytování informací dětem (anebo pro děti) považuje za důležitou součást celého procesu.

Základem zůstává maximální informování osvojitelů v průběhu jejich pobytu v České republice, kdy jsou pracovníky ÚMPOD podporováni v tom, aby si dané informace co nejvíce zaznamenávali, jelikož v budoucnu mohou pro ně a pro dítě mít velkou hodnotu. ÚMPOD takto zajišťuje předání podrobných informací nejen o zdravotní anamnéze a prognóze vývoje dítěte, ale také o rodinné a sociální anamnéze. Dále zprostředkuje kontakt se sociální pracovnící dítěte, která vede sociální spis dítěte, a samozřejmě součástí seznamování je zpočátku denní kontakt s pěstouny na přechodnou dobu nebo ústavními pracovníky, kteří měli dítě do dané doby v péči. Zároveň pracovníci ÚMPOD budoucí osvojitelé informují o tom, jak s dítětem v průběhu vývoje zpracovávat jeho životní příběh (vyprávění, fotoalba, kniha života) a jak případně v budoucnu rodina může v České republice získat nebo hledat další informace o původu dítěte.

V případě, kdy se osvojitelská rodina³⁹ obrátí na ÚMPOD s žádostí o poskytnutí nebo zjištění dalších informací o biologické rodině, ÚMPOD vždy vybízí ke kontaktování partnerské organizace v jejich státě, která mnohdy zajišťuje v rámci postadopční péče také poradenství k práci s identitou a pátrání po biologických kořenech.⁴⁰ Tak je zajištěno, že dítě a rodina budou mít k dispozici dostatečnou odbornou péči, kterou ÚMPOD na dálku nemůže pokrýt. Zároveň ÚMPOD informuje rodinu o tom, že se pokusí vyhledat a získat informace o biologické rodině. Proces nicméně trvá většinou několik měsíců, jelikož jde o dožádání informací přes několik dalších institucí, přičemž ani při této délce nemusí být úspěšný.

Následně ÚMPOD žádá od osvojitelské rodiny základní informace o samotném dítěti, o tom jak se mu aktuálně daří, zda je zdravý, jakou školu navštěvuje, co jej baví a jaké jsou jeho koníčky a toto

³⁹ Myšleno osvojitelé a nezletilé dítě nebo osvojitelé v zastoupení za nezletilé dítě nebo samostatně již dospělý osvojenec.

⁴⁰ Či alespoň může odkázat na vhodné odborníky.

vše ideálně doplněno 2 až 5 fotografiemi dítěte (nejlépe 2 fotografie aktuální a 3 fotografie ilustrující, jak dítě rostlo a jak se mu dařilo). Všechny poskytnuté informace mají být použity k případnému předání biologické rodině dítěte, pokud se jí podaří kontaktovat (a to ať již matky, babičky, sourozence),⁴¹ proto mohou obsahovat případně i krátký dopis osvojitele či dítěte, který vysvětluje, proč jsou informace pro dítě důležité. Všechny tyto informace je potřebné mít k dispozici pro případ, že by se ÚMPOD pomocí dalších institucí či organizací podařilo některého člena rodiny kontaktovat. Pro sociální pracovníci (např. spolupracující OSPOD) je pak vždy snazší vést partnerský rozhovor, pokud výše uvedené informace o dítěti má k dispozici a může je příbuznému nejprve citlivě předat. Teprve poté vysvětluje, jak je pro vývoj dítěte důležité vědět odkud pochází, a žádá proto o aktuální informace o biologické rodině (např. kolik má dítě sourozenců, jak se jmenují a jak jsou staří, co je baví, jak se daří biologickým rodičům, prarodičům, jak vypadají, možnost získat fotografie rodiny apod.).⁴²

Celý tento proces zjišťování a předávání informací je velmi zdlouhavý a ne vždy úspěšný, s čímž musí osvojitelská strana počítat. Proto ÚMPOD kromě jiného osvojitelské rodině nabízí:

- dohledání důležitých informací ze spisu vedeného ÚMPOD s následným předáním osvojitelské rodině;
- zpřístupnění kompletní spisové dokumentace, která byla vedena ÚMPOD, buď svéprávnému osvojenému anebo rodiči dítěte,⁴³
- odbornou konzultaci s osvojeným dítětem či jeho osvojitelskou rodinou vedenou psychologem zkušenými v oblasti náhradní rodinné péče;
- zprostředkování kontaktu s ústavním zařízením či pěstounem, kde dítě žilo v minulosti;
- vysvětlení způsobu vyhledávání a kontaktování osob prostřednictvím Ministerstva vnitra⁴⁴ a vysvětlení možnosti nahlédnutí do matriční knihy a sbírky listin;
- kontakt na instituce, které v minulosti vedly spis dítěte (spis soudu, spis rodiny v rámci OSPOD),
- pomoc přiblížit českou, případně romskou kulturu (např. návštěvou Romského muzea, přiblížením české literatury, filmu, pohádek, výtvarného umění apod.).

⁴¹ Proto poskytnutí informací a fotografií musí doprovázet souhlas osvojitelů a dítěte s poskytnutím těchto informací a s jejich předáním členům biologické rodiny a dalším institucím a organizacím (třetím osobám), které bude nutné oslovit v pátrání po členech původní rodiny dítěte.

⁴² K předání těchto informací osvojitelské rodině je nutný souhlas odpovědné osoby (biologického rodiče, zákonného zástupce, osoby odpovědné za výchovu dítěte apod.). V případě poskytnutí fotografií je nutný souhlas dospělých osob a zákonných zástupců všech dětí, které na fotografiích jsou rozpoznatelné.

⁴³ Rodiči dítěte, kterému náleží rodičovská odpovědnost, nebo jiné osobě odpovědné za výchovu dítěte nebo jejich zástupci na základě písemně udělené plné moci.

⁴⁴ V případě, kdy je dítě nadále občanem České republiky.

V případě, kdy se na ÚMPOD s žádostí o informace ohledně biologické rodiny obrátí samo nezletilé dítě, platí, že s dítětem vždy komunikuje po celou dobu jeden konkrétní zaměstnanec oddělení psychologů.

Na počátku vzájemné komunikace je důležité zjistit, zda o jeho iniciativě vědí jeho rodiče (osvojitelé) či zda je to pouze jeho aktivita a zda si přeje, aby kontakt zůstal důvěrný, nebo je možné kontaktovat rodiče. Následuje osobní rozhovor s dítětem (a to online nebo osobně), při kterém pro zachování bezpečí všech informací dítě musí prokázat svou identitu.⁴⁵ Jeho dalším cílem je zmapování potřeb dítěte a jeho očekávání, stejně tak jako jeho podrobné informování o celém procesu, včetně doporučení kontaktovat také partnerský úřad v zemi dítěte. V případě, kdy s tím dítě souhlasí, následuje rozhovor s osvojiteli (online/osobně), kde opět předáváme většinu informací a mapujeme realnost očekávání a potřeb dítěte.

Dítě je také informováno, že dokud není plně svéprávné, nemůže nahlížet do svého spisu vedeného ÚMPOD, nicméně že důležité informace ze spisu mu rádi zašleme v tzv. výpisu. Zároveň je mu poskytnuta informace o tom, že jakmile dosáhne plné svéprávnosti, může nahlížet nejen do spisu ÚMPOD, ale také soudního spisu či spisu vedeného OSPOD (současně obdrží informace o době archivace těchto spisů a o možnostech hledat osoby přes Ministerstvo vnitra a nahlížet do matriky). Dále se postupuje obdobně, jako když informace žádá celá osvojitelská rodina, avšak vždy s přihlédnutím k individuálním potřebám dítěte, jeho věku a schopnosti porozumění.

Veškeré informace, které jsou předávány dětem, a to ať již přímo ÚMPOD, nebo zprostředkovaně pomocí rodičů a partnerských organizací dané země, jsou vždy upraveny a přizpůsobeny věku a porozumění dítěte. Nejčastěji⁴⁶ jde o dopis pro dítě. Dopis pro dítě je vždy přeložen do jazyka dítěte, který považuje za mateřský a nejlépe mu rozumí.⁴⁷ Zároveň je dopis vždy maximálně strukturován do snáze pochopitelných celků a graficky zajímavě rozčleněn, aby byl pro dítě atraktivní. Informace jsou podány formou odpovídající věku a zralosti dítěte (např. grafiky, příběh, obrázky) a dopis doprovází vždy průvodní dopis pro partnerskou organizaci a osvojitele dítěte tak, aby bylo zajištěno, že dítě nezůstane s novými informacemi samo, ale naopak bude zajištěna emoční podpora a případné zpracování zjištěných informací.

Příklad z praxe: Katrin je 8 let a její osvojitelé se obrátili na ÚMPOD s žádostí o informace o biologické matce nebo dalších příbuzných. Katrin je občas smutná, protože neví, jak vypadá její maminka, ani zda má nějaké sourozence, a opakovaně se k tomuto tématu vrací. Osvojitelé poslali celý soubor fotografií a příběh o tom, jak se Katrin má, přičemž dali oni i Katrin souhlas s předáním všeho biologické rodině. ÚMPOD se v průběhu jednoho roku podařilo prostřednictvím 2 různých OSPOD nalézt babičku, která měla v péči 2 starší Katrininy sourozence. Sociální pracovnice se

⁴⁵ Např. ID nebo cestovní doklad.

⁴⁶ Nezletilé dítě se na ÚMPOD samostatně zatím neobrátilo, proto postupy pro tuto situaci výše popsané, zahrnující online rozhovor, jsou pouze doporučené a není jednoznačně nastaveno, např. v jakém jazyce bude rozhovor probíhat, zda bude přizván tlumočnick apod. Tyto jednotlivosti jsou vždy nastaveny individuálně dle potřeb dítěte a jednotlivého případu.

⁴⁷ Např. u dítěte žijícího v rodině ve Švédsku je dopis přeložen do švédštiny.

s babičkou a sourozenci sešla, předala informace o Katrin, a požádala je o informace o nich samotných. Babička a její rodina byla za informace o Katrin velmi ráda a kromě jejího vyprávění se podařilo získat i dostatek fotografií babičky, sourozenců a dokonce i matky. Nicméně k zaslání fotek osvojitelům byl nutný písemný souhlas biologické matky, a to jak s její fotografií, tak s fotografií jejich dětí, které má v péči babička (stále je totiž zákonným zástupcem dětí). Po delším pátrání se pomocí OSPOD podařilo matku dohledat. Sociální pracovnice matce předala vytištěné fotografie malé Katrin i všechny informace, a na oplátku dostala nejen souhlas se zasláním informací a fotek osvojitelům, ale také další 2 fotografie biologické matky a dalšího sourozence, který byl umístěn toho času v dětském domově. Všechny tyto informace pak byly zaslány osvojitelům, kteří mohli dále s Katrin hovořit o jejím životním příběhu.

Česká verze dopisu pro osmiletou Aničku, jejíž adoptivní rodiče se zajímali o možnost kontaktu s bratrem, jenž je osvojen ve stejné zemi. Kromě odpovědi pro rodiče, byl připraven také průvodní dopis pro Aničku (Obrázek č. 14) a formou grafiky také alespoň základní informace o jejím bratrovi (Obrázek č. 15), které mohou uspokojit touhu po informacích, avšak nemohou vést k odkrytí jeho totožnosti (jména a ročníky narození jsou pro zachování anonymity nahrazeny smyšlenými údaji).

Na závěr této kapitoly je potřeba zdůraznit, že **ÚMPOD nepředává zúčastněným stranám informace umožňující identifikaci osvojitelů ani adresu biologické rodiny. ÚMPOD také nikdy nezprostředkovává ani nerealizuje osobní kontakt dítěte, jeho osvojitelské rodiny a biologické rodiny.** ÚMPOD k tomuto není pověřen ani nedisponuje kompetentními odborníky se zkušeností v této oblasti. Vždy všem zúčastněným v případě jejich zájmu zdůrazňuje, že jde o proces náročný, je k němu důležitá příprava všech zúčastněných a případně doporučuje organizace v České republice, které by toto rodině mohly pomoci zajistit.

Ahoj Aničko,
jmenuji se Petra a pracuji na Úřadě v České republice. Zařizujeme, aby děti, které nemohou žít s maminkou, které se narodily, našly novou mámu a nového tátu v jiné zemi. Takhle náš úřad našel novou maminku a tatínka tobě i tvému malému bráškovvi Davidovi.

Petra Jonášková

petra.jonaskova@umpod.cz

Proč ti píšu?

Vím, že si s mámou a tátou někdy povídáš o tom, že jsi se narodila v České republice. Dokonce prý společně děláte album o tom, jaké to bylo. Protože máš kromě sestřičky Juany několik dalších sourozenců a jeden z nich dokonce také žije u své nové rodiny ve Španělsku, posílám ti o nich informace. Každé dítě v každé zemi má totiž právo vědět, odkud pochází, jakým rodičům se narodilo a kdo jsou jeho sourozenci.

Kdo je tvá biologická rodina?

Máma, které jsi se narodila:

- jmenuje se Anna Nováková
- když jsi byla miminko, nedokázala se o tebe postarat

Tví biologičtí sourozenci, narození v České republice :

- Jana (narozená v roce 2008)
- Pavel (narozen v roce 2009)
- Valerie (narozena v roce 2010)
- David (narozen v roce 2015) - adoptován rodinou ve Španělsku. Zatím je moc malý, aby o tobě věděl, a tak ti o něm posíláme alespoň nějaké informace.
- Diego (narozen v roce 2017)

Kdo je tvá opravdová rodina?

To určitě víš. Máma Celestina Claudia, táta Pablo Rodrigo a sestřička Juana. To jsou ti, kteří tě milují, hrají si s tebou, pečují o tebe a s láskou tě vychovávají.

Aničko, na dalším listě ti posílám informace o tvém biologickém bratru Davidovi, který bydlí se svou novou rodinou také ve Španělsku. Zatím je malý a neví o tobě. Ale aspoň ty můžeš vědět o něm. Měj se moc krásně, Petra.

Obrázek č. 14 – Dopis pro Aničku

Informace o Davidovi

2015

Na počátku roku 2015 se narodil David. Jeho máma pro něj neměla nachystané žádné věci a říkala, že se o něj nemůže starat. Doma měla dvě starší děti a už tak měla problémy se o postarat o ně, natož o další miminko.

Proto musel jít David do dětského domova pro miminka a malé děti. I když mu asi chyběla rodina, rostl dobře a byl veselým a spokojeným miminkem.

2016

David má 1 rok. Hledá se mu nová máma a táta. V České republice se nepodařilo nové rodiče najít. Protože má sestřičku Annu adoptovanou ve Španělsku, hledá se mu nová rodina taky ve Španělsku.

2017

Na jaře 2016 se pro Davida našli noví rodiče. Jsou ze Španělska. Pán pracuje v kanceláři, paní pracuje v obchodě. Bydlí v řadovém domku se zahradou na okraji města.

V červnu přijeli Davida navštívit a seznámit se s ním. Celé to bylo moc hezké a proto soud rozhodl, že David může s novými rodiči odjet do Španělska.

Léto už David strávil se svou novou rodinou ve svém novém domově. Brzy začal rozumět Španělsky a na konci roku už říká spoustu španělských slov.

2018

Má 3 roky. Doma je moc spokojený. Umí počítat do 10, pozná barvy, rád si hraje s auty, vláčky a jezdí na odrážedle. Je to veselý kluk.

2019

Má 4 roky. Ještě je hodně malý, a tak ještě neví, že má sestřičku Annu. Až trochu vyroste, chtějí mu to rodiče říct.

Obrázek č. 15 – Dopis o bratrovi Aničky

4. Výhledy do budoucna

V průběhu realizace projektu se participace stala tématem, hodnotou a do určité míry také součástí běžné praxe a uvažování ÚMPOD. To je patrné z navyšujících se počtů zapojených dětí. V roce 2017 bylo naplněno právo na zapojení pouze u několika dětí. V průběhu pilotního období, které probíhalo v prvním pololetí roku 2018, bylo zapojeno 119 dětí. Bylo zasláno celkem 73 informačních dopisů a psychologové se osobně potkali s dítětem či dětmi pro zjištění jejich názoru v minimálně 55 případech (v dalších 44 případech šlo o telefonní či online hovor). Především se však v průběhu pilotáže 13 dětí aktivně a samostatně samo obrátilo na některého z našich pracovníků,⁴⁸ aby zjistilo nové informace. Jedná se sice o první vlaštovky, nicméně právě u nich můžeme hovořit o opravdové aktivizaci dítěte, jeho plného vtažení do dění, a tedy maximální úroveň participace. Pro srovnání na konci projektu bylo v průběhu jednoho měsíce⁴⁹ zasláno celkem 71 dopisů a samostatně se ozvalo 6 dětí.⁵⁰

Ano, participace se na ÚMPOD začala díky pilotáži pomalu rozvíjet. Vyžaduje od pracovníků hodně času a ještě více energie a osobního nasazení. Podobně jako u jakékoli nové praxe však cvik, vzorové šablony a zvyšující se citlivost pro téma, dětský jazyk a potřeby dítěte pomáhají časovou investici postupně snižovat na únosné optimum. Po ukončení pilotáže vstoupily postupně v platnost metodiky všech agend ÚMPOD, které v sobě nově obsahují konkrétní participační postupy, jež jsou také popsány výše. Stále však jde o postupy živé, citlivé, pro některé pracovníky více samozřejmé, než pro jiné. Ještě nejsou rutinou, ale spíše novou zabíhající se praxí, to znamená, že můžeme očekávat ještě řadu dílčích změn.

Proto je jedním z cílů ÚMPOD pro následující 3 roky zajistit, aby se participace – tedy informování dětí a jejich aktivní zapojení – stala automatickou součástí naprosto všech procesů dětí se týkajících. Zajistit, aby stávající pracovníci byli dál vzděláváni nejen v potřebách a právech dětí, ale také ve způsobech, jak s nimi komunikovat. Velmi důležité je zajistit průběžné metodické a odborné vedení probíhající participační praxe tak, aby pracovníci v nové vodě neplavali sami. Zajistit, aby nově přijímaní pracovníci s touto činností již počítali, a dokonce aby posouzení dovednosti nebo ochoty učit se pracovat s dítětem bylo součástí výběrového řízení.

Nebude to snadné, jelikož projekt, který byl motorem mnoha diskuzí, iniciátorem změn a monitorovacím článkem participační praxe, právě končí. O to důležitější je tyto činnosti delegovat na konkrétní pracovníky a jednou za čas se k participační praxi opět vědomě vrátit. V roce 2023 by bylo žádoucí celou participační praxi znovu vyhodnotit. Podívat se nejen na aktuální potřeby dětí v jednotlivých případech, zároveň však také na potřeby pracovníků a spolupracujících partnerů. A položit si zásadní otázku: Jak aktuálně participace dětí na ÚMPOD probíhá? Kolik dětí jsme

⁴⁸ Poté, co jim byl zaslán dopis, nebo s nimi byl veden dříve pohovor.

⁴⁹ Statistika za listopad 2019.

⁵⁰ Všechna výše uvedená čísla se vztahují k případům právní pomoci. Zapojení dětí v případech mezinárodní adopce je vedeno zvlášť, protože jde vždy minimálně o 3 osobní setkání s každým dítětem, jež je v procesu seznamování se s budoucími osvojiteli, v některých případech je setkání s dítětem i častější.

schopti informovat a kolik aktivně zapojit? Jak náročná je participace na čas a energii pracovníků? Jakou máme zpětnou vazbu od dětí? Co můžeme udělat pro ještě větší zapojení dětí?

Nyní se dá jen říci: Semínko s názvem participace bylo na ÚMPOD zaseto. Nyní již roste nová mladá rostlinka, o kterou je však nutné se stále dobře starat. Věříme, že vyrostе v krásný, silný a samostatný strom, z něhož budou moci sklízet především děti.